

YÛNUS EMRE'DEN

YOLCUYA ÖĞÜTLER

(Risâletü'n-Nushiyye)

Dr. Mustafa TATCI

Gazi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
tatci@gazi.edu.tr

Yûnus Emre hakkında ilk ciddi araştırma M. Fuat Köprülü'nün "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar" adlı eserinde bu Risâle'den daha çok "Mesnevî" şeklinde bahsedilir. Risâle'nin "Risâletü'n-Nushiyye" adıyla tanınması Abdülbaki Gölpınarlı'nın araştırmalarından sonradır. Rahmetli Gölpınarlı yayınlarında Fatih nüshasını esas almış ve bu ibare de adı geçen nüshanın sonunda bulunduğu için eserin ismi Gölpınarlıyla birlikte "Risâletü'n-Nushiyye" olarak tanınmıştır. Bu isimlendirme müstensih kaydına göredir. Müstensih de eseri isimlendirirken muhtemelen Yûnus'un "bu öğüdüm sana Hak için bir nasihattir. (B. 236)." ifadelerinden ilhâm almıştır. Bunun dışında mesnevînin içinde herhangi bir isimlendirme bulunmamaktadır. Nitekim Turan Alptekin de yaptığı bir araştırmada bizimle aynı kanaattedir¹. Yûnus "Yolcuya Öğütler" kitabını aruzla kaleme almıştır. Bu sebeple Fuat Köprülü'den bugüne Yûnus'un hayatla ilgili eli kalem tutan bazı kişiler onun medrese tahsili görmüş olabileceğinden bahsetmişlerdir. Aruz bilgisinin bir şairin mutlaka medresede okuduğunu göstermeyeceği mâlûmdur. Herhangi bir mecliste bir ustanın yahut bir dergâhta kâmil bir müşşidin terbiyesinden geçen kişinin meşk ile kulaktan elde ettiği irfânî kültürü hiçe sayan zihniyet Yûnus gibi her mânâda ümmileri anlamakta zorlansalar da bu bir gerçektir. Tanpınar'ın Risâletü'n-Nushiyye'deki kültürel zenginlikten hareketle "Yûnus Emre'nin dönemin bütün ilimleriyle beslendiğini, gerçekten müstesna bir zekâyâ ve entelektüel hüviyete sahip olduğunu"² söylemesi hiç şüphesiz bir gerçeğin teslim edilmesi demektir. Ancak bu gerçek mesnevîdeki kültürü sadece medrese geleneğine bağlamak cehâletine düşmemek şartıyla kabul edilebilecek bir gerçektir.

"Mesnevî" Yûnus'un manzûmenin sonlarında yazdığı bir tarih beytine göre H. 707 /M. 1307 tarihinde telif edilmiştir. Bu tarih şâirin yaşadığı dönemle ve diğer tarihî vesikalarla da uygunluk gösterir. Tarih beyti şöyledir³:

Söze târîh yidi yüz yidiyidi
Yûnus cânı bu yolda fidîyidi (B. 593)

Bir kısım araştırmacı Yûnus'un mesnevîsini yazıp bitirdiği H. 717/M. 1307/8 senesini tarîkate intisap ettiği sene olarak değerlendirip Bayezid Kütüphanesi'ndeki belgede⁴ kayıtlı vefat tarihini (M. 1320/1) kabul etmemektedir. Bu çerçevede mesela Cahit Öztelli Yûnus'un ölüm tarihini 1320'den sonra aramak gerektiğini söyler⁵. Yine bu görüşte olan Hikmet İlaydın, şairin 1307'de tarîkate girdiğini belirterek doğum tarihini 1272-82 yıllarında arar. İlaydın, Yûnus'un 80 yıl kadar yaşadığını farz ederek vefatının 1352-62 yıllarında vâki olduğunu ileri sürer⁶. Onun fikrini destekleyen Âşık Paşaoğlu gibi bir kaynak varsa da bu iddiâ Yûnus'un eseriyle Adnan Erzi'nin yayımladığı reddi mümkün olmayan tarihe ve Velâyetnâme'deki rivâyetlere ters düşmektedir. Turan Alptekin de bu mesnevînin Bursadaki Âşık Yûnus'a ait olduğunu ve bu zatın tarîkate intisabı olan H. 707'de yazılmaya başlanıp eserin sonundaki "mahfî" kelimesinin ebced değeri olan H. 730/M. 1330 yılında tamamlandığını söylemektedir⁷. Pek çok yönden tenkit edilebilecek olan bu görüşlere katılmamız mümkün değildir. Esasen mesnevî şeklinde kaleme alınan eserlerin sonlarında telif veya tercüme tarihini vermek bilinen bir husustur. Ayrıca söz konusu beytin devamından anlaşıldığı kadarıyla Yûnus eserini yazdığında tarikat ve hakikat makâmlarını çoktan tamamlamıştır:

Çırâk yandı delil doğru bulundu
Ev aydın oldu vü uğrı bilindi

Çırâk dediğim imân nûru mutlak
İmânlıya didârın gösterir Hak (B. 594-595)
Bu beyitlerde Yûnus'un "doğru delil" dediği insandaki yakının kemâliyle elde edilen sıdkıyettir. Yine "ev" istiâresiyle gönül, "çırâk/meşâle" ile mutlak imân, "uğru" ile de şeytânî arzû ve hevesleri (nefsi) kasdettiği açıktır. Eserin yazıldığı tarih Yûnus'un olgunluk yıllarına rastgelmektedir.

1- Alptekin, Turan: "Yûnus Emre Divânı ve Risâletü'n-Nushiyyesi", Yûnus Emre, İstanbul 2018, s. 147-148.

2- Ahmet Hamdi Tanpınar, "Yûnus Emre", Edebiyat Üzerine Makaleler, İstanbul 1992, s. 135.

3- Birinci mısra yazmalarda kısmen değişiktir. Karaman ve Bursa nüshalarında, "Ki târîh dahı yidi yüzdeyidi" Yahyâ Efendi ve Nuruosmaniye nüshalarında, "Târîh dahı yidi yüz yidi idi" şeklindedir.

4- Adnan Erzi, Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar, Belleten, TTK, C. XIV. S. 53, Ankara 1950, s. 85-89.

5- Cahit Öztelli, Belgelerle Yûnus Emre, Ankara 1977, s. 6-7.

6- Hikmet İlaydın, Yûnus Emre, Türk Dili, s. 384/Aralık 1983, s. 517.

7- Turan Alptekin, "Yûnus Emre Divânı ve Risâletü'n-Nushiyyesi, Yûnus Emre Kitabı (İçinde), Ankara 2012, s. 229-259.

"Yolcuya Öğütler" baştaki kısa mensür bölümü dışında mesnevî şeklinde kaleme alınan, sülûka dair tasavvufî bir adâb öğüt kitabıdır. Bu eser yazmalarda önemli oranda tahrifata uğramıştır. Konu başlıkları değiştirilmiş, beyitler diğer bir konuyla iç içe girmiş, karıştırılmış ve vak'a silsilesi bozulmuştur. Bazı beyitler yazmanın birisinde olduğu halde diğerinde yoktur. Bir kısım beyitlerde, cümleler bozuk, mânâ anlaşılabilir haldedir. Beyitlerin bu kadar farklı istinsâhlarla karşımıza çıkması eserin ezberden yazıya aktarıldığı intibahı uyandırmaktadır. "Yolcuya Öğütler" eski tarihli yazmalardan özellikle Fatih (F), Karaman (K), Yahya Efendi (YE), Nuruosmaniye (NO) ve Bursa (B) nüshalarında daha iyicedir. Bu beş yazmanın da gramer, vak'a silsilesi, aruz ve cümle yapısı yönüyle en sağlamı F ve K nüshalarıdır.

Abdülbaki Gölpınarlı bu mesnevinin tenkitli bir neşrini 1943 senesinde yapmışsa da daha sonra bu neşrine iltifât etmemiş, 1965 senesinde tekrâr ve sadece F nüshasını çevirip yayımlamıştır. Bu neşirde de beyit eksiklikleri ve kısmen okuma hataları bulunmaktadır. Bu nüsha daha sonra Osman Horata-Umay Günay, Vasfi Babacan ve Erdoğan Boz gibi araştırmacılar tarafından yeniden neşretmişdir. Biz mesnevinin tenkitli nüshasını ilk kez 1991 senesinde neşretmiştik. Bu çalışmada Risâletü'n-Nushiyye'yi en eski beş yazma nüshasından karşılaştırıp bütün nüsha farklılıklarını vererek yeniden kurmuştuk. Risâle'de altı ana konu işlenmektedir. Baştaki giriş manzûmesinde "Âdem'in yaratılışı" ve "Anâsır-ı erbaa/dört unsur" açıklandıktan sonra mensür makâlede akıl, imân ve ilim makâmı bildirilmektedir. Sonra şu altı konu sırasıyla şerh edilir:

*Rûh ve Akıl,
Kibir ve Kanâat,
Buşu ve Gazâb,
Sabır,
Buhl ve Hased,
Gaybet ve Bühtân.*

Yünus bütün bu konuları şerh ederken kâmil bir mürid ve nâsih (öğütçü) olarak karşımıza çıkar. Onun öğüdü kişiyi Hak'a ulaştırmak içindir:

*Sanır mısın öğüdümü dak için
Nasihatdir sana cümle Hak için*

Sanır mısın ki sana bu öğüdü sende kusur bul-

duğum için veriyorum! Sana bu öğüdüm, senin hak ve hakikate, gerçek mutluluğa ulaşman içindir (B. 236).*

Cenâb-ı Peygamber bir hadisinde "ed-dînün nasiha" (din nasihatıdır, samimiyettir.) buyurmuşlardır. İslâm âlimleri bu hadis-i şerife büyük önem vermişlerdir. Peygamberimizin bu emrini, uyulması lâzım gelen bir emir ve düstür bilerek nasihate dair risâleler, kitaplar, şiirler ve hikâyeler yazmış, insan eğitiminde bu kâideyi esas almışlardır. Yünus da içinde yaşadığı toplumun ve mensubu bulunduğu akımın da talep ve teşvikiyle bir nasihat kitabı yazma yoluna gitmiştir.⁸ Edebiyat tarihimizde bilhassa Ferîdüddin Attâr'ın (d. 1119 ?- ö. 1193 ?) Pend-nâme adlı eserinin tesiriyle başlayan nasihatnâme yazma geleneğinin içinde pek çok eser telif edilmiştir. Fakat Yünus'un bu eseri ne Attâr'ın, ne Senâî ve Mevlânâ'nın ne de bir başka yazarın eserinden ilhamla yazılmıştır. Fuat Köprülü'nün ve Abdülbaki Gölpınarlı'nın bu noktada ileri sürdüğü görüşleri kabul etmek mümkün değildir⁹. Zira tasavvuf terbiyesinin zaten yarısı öğüt yani sohbet, diğer yarısı da vahdet temrinleridir. Ana dilini aşkın rengine boyayan Yünus'un Anadolu Türklüğünün hayatından aldığı motiflerle bezediği mesnevî bütün özellikleriyle millî ve kendine özgü bir eserdir. Siyâsi tarihimiz gibi kültür tarihimizin de bir istihâl devri olarak değerlendirebileceğimiz XIII. asırda edebî dilin Farsça olduğu, aruzun da şiirimizde yavaş yavaş oturmaya başladığı bilinmektedir. Bir mânâ adamı olan Yünus böyle bir ortamda sülûk tecrübelerini içeren eserini aruzla yazmıştır. Risâle'de doğal olarak imâle ve zihâf gibi aruz kusurları fazladır. Fakat eserin dil, üslûp ve mânâ yönüyle üstünlüğü vezin kusurlarını örtmektedir. Gerçekte Yünus Emre gibi bir gönül ve aşk adamının şekilden ziyâde öze önem vermesi tabiidir. Yukarıda da söylediğimiz gibi edebî dilin Farsça olduğu bir dönemde bu dilin tesirinden uzak bir eser kaleme alan Yünus, anadilini öne çıkaran bir dilci bilinciyle dikkâti çekmektedir. Bu sebeple yukarıda beyan ettiğimiz üzere Fuat Köprülü ve takipçilerinin "Yünus bu eserini yazarken İran'ın mutasavvıf şairlerinden ilhâm almıştır."¹⁰ şeklindeki görüşüne katılmak mümkün değildir.

Tamamıyla ahlâkî ve irşadî bir mesnevî olan "Yolcuya Öğütler/ Risâletü'n-Nushiyye" kitabı 13 ve 14. yüz yıl Türk mesnevî edebiyatının ilk ve en güzel örneklerindedir¹¹. Yünus bu eserinde ilâhîlerinde ulaştığı çocuklu üslûba (lirizme) ulaşamamış olmasına rağmen eser açısından bu bir nakıslık değildir. Tahkiyenin gücü bu noksanlığı örter. Risâle'nin ilâhîlerde görülen ahenk ve ince san'atlardan mahrûm olması onun öğretici bir eser

8- Hüseyin Ayan, "Risâletü'n-Nushiyye Üzerine Bazı Düşünceler" Yünus Emre Sempozyumu-Bildiriler, Ankara 1990, s. 121-122.

9- "...ahlâkî meselelerden söz eden bu Mesneviyât, tasavvufî ahlâk kâidelerinden mülhemdir ki bunlarda Attâr, Senâî, Mevlânâ tesirleri birdenbire göze çarpar. Bk.

Mehmet Fuat Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara 1976, s. 293. Ayrıca bk. Abdülbaki Gölpınarlı, "Mevlânâ-Yünus" Uluslararası Yünus Emre Sempozyumu, Akbank yay. İstanbul 1971, s. 106.

10- Fuat Köprülü, TEİM, Ankara 1976, s. 293.

11- Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1983, C. I, s. 334.

olmasından kaynaklandığı kadar mesnevî şekliyle yazılmış olmasındandır. Bunun yanında pek çok arüz hatası da beyitlerdeki büyümlü üslûbu etkilemektedir. "Yolcuya Öğütler" in kendi içinde belli bir düzen bulunmaktadır. Eserin üslûbunda şiiriyet olmamakla birlikte mükemmel bir sembolizm (remzî üslûp) ve alegori (temsîli istiâre) söz konusudur. Bu meyanda "gönül ülkesi, nefis ve rûh askerleri, pâdişah, mülk taht, çavuşlar, câsûslar, ulaklar, âkil danışman (yani vezir) atlar, kılıç ve kargı gibi silahlar, dağ başlarını tutan harâmiler, işgâl, çapul, savaş taktikleri, ateşe atılan İbrâhim (a.s.), kuyuya atılan Yûsuf (a.s), malıyla mağrûr olan Kârûn, uğru (hırsız), hayvan, haşere" gibi kavramlar, şahıslar, nesnelere ve hayvanlar karşımıza birer remiz olarak çıkmakta ve Yûnus bu kavramlar arasında ilişkiler kurarak manâ yolcusundaki nefis ve rûh yahut beden ve can çatışmalarını hayatın içinden örnekler vererek anlatmaktadır. Aslında eserdeki bu alegorik yapı konunun biraz da kolay anlaşılması için bilinçli olarak tercih edilmektedir. Eserde işlenen konunun soyut olması, Yûnus gibi mutasavvîf şairlerin remizlere mürâcaat etmesini zarûri kılmaktadır. Bu temsîli dünyada söz konusu remizler doğal olarak teşhîs edilmekte ve konuşulmaktadır (teşhîs ve intâk). Dolayısıyla eserde Yûnus'un en çok mürâcaat ettiği sanatlar teşbîh, istiâre, teşhîs ve intâk sanatlarıdır.

Yûnus manâ yolcusunun başından geçen bütün bu mâcerâyı bazen misâl âleminin rengine boyadığı nefis ve rûhla ilgili temsîli (sembolik) kahramanları konuşarak, bazen de kendisiyle içe dönük konuşmalar yaparak (iç muhaverelerle) anlatır. Burada bilinmesi gereken bir nokta daha vardır. Gerek bu hikâyelerdeki kahramanlar ve gerekse konuşmalar, zihni bir kurmayacaya dayanmaz. Ehline mâlûmdur ki bu eserler âlem-i misâldendir. Bu sebeptendir ki Yûnus okuyucuyu hemen her beyitte derin bir tefekküre sevkeder.

Mesnevîde işlenen konu ve olaylar, dönemin savaş ve baskınlardan tedirgin olan toplumun hâli, bütün hatlarıyla ve bir tablo kadar canlı bir üslûpla yansıtılmaktadır. Gerek elinizdeki mesnevîde ve gerekse ilâhilerinde Yûnus düşünce dünyasını bir höyük gibi iç içe manâlarla inşa etmektedir. Bizim bu dünyaya girebilmemiz için her biri bir kapı konumunda olan kelimeleri açmamız ve içerdeki iç içe geçmiş manâ odalarına girmemiz gerekmektedir. Onun bir sırça kadar hassas gönlünden damıtılıp gelen bu ince manâlar, melekûtun kanat seslerine karışan hayâller, ta içimizdeki zevk noktasına erişip içimizi kavuran birer sese ve besteye dönüşmektedir. Sanırım tarihte her sözü kalın çizgilerle çizilecek, her sözü vezireye dönü-

şen nâdir tecrübelerden birisidir Yûnus.

"Yolcuya Öğütler"inde Yûnus bütün zamanların dramatik insanının halini ortaya koymaktadır¹². O ancak gönül fırınında pişirilirse, bir kâmil akıl tarafından terbiye edilirse kemâle ulaşacaktır. Yûnus Emre, dramatik insanın bu kemâl yolculuğunu yaşadığı fetih ve cihâd asrının destânî üslûbuyla¹³ anlatır. Eseri okurken insanın iç yolculuğuyla beraber Osmanlı'nın devletleşme sürecinin izlerini de takip ederiz. "Yolcuya Öğütler"de bu manâda toplumsal hadiselerden soyut mânâda önemli ölçüde yararlanılmıştır. Bazı araştırmacılar "devletin yeniden kuruluş ve yapılanış devrinden hareketle" yazıldığını varsayarak eserin bizim Yûnus'a değil de Bursalı Âşık Yûnus'a ait olabileceğini tahmin etmişlerdir¹⁴. Eldeki bilgilerle bu varsayımı kabul etmek mümkün görülmemektedir. Kaldı ki Âşık Yûnus'un bir Emîr Sultân müntesibi olduğu ve 1439'lu yıllarda yani Yûnus'tan çok daha sonraları vefat ettiği bilinmektedir.

Diğer taraftan mesnevîde söz konusu edilen toplumsal olaylardan bazı kesitleri değerlendirerek bunların Konya ve Karaman civarında yaşayan Türkmen Beyliği bünyesinde meydana geldiğini iddia edip Yûnus Emre'nin Karaman'da yaşadığı sonucuna ulaşmak da mümkün değildir¹⁵. Yûnus'un Risâle'de müşahhas olarak ele alıp işlediği bütün maddî değer ve olaylar gerçekte o devir Anadolu'sunda yaşayan bütün Oğuz Türkleri'nin hayatıyla ilgilidir. Bu hayat bir bütün olarak Anadolu coğrafyasında yaşanmıştır.

Mehmet Kaplan'ın da bir makâlesinde işaret ettiği gibi Yûnus'un mesnevîsinden onun ikinci bir topluluk içinde yaşadığı ve ikinci Türk toplumunun kültürünü yansıttığı söylenebilir. Kaplan, Yûnus'un insan ve ahlâk görüşünü incelediği söz konusu yazısında mesnevînin mensûr kısmından hareketle o devirde yaşayan Türk toplumundaki sosyal hayatı ve insan gruplarını şöyle tahlil eder:

"Nesir parçasının son kısmında Yûnus daha sonra mesnevîsinin kahramanlarını teşkil eden belli ahlâkî davranışların timsâli olan insanlarla bu unsurlar arasında bağlantı kuruyor. Od ve yel ile gelen dokuz kişi vardır. Bunlar dahi binbaşılardır, biner erleri vardır. Kimi ele geçirirlerse onu kendi makâmlarına götürürler. Toprak ve su ile gelenler ise on üç kişidir. Bunlar dahi binbaşılardır, biner erleri vardır. Kime gelseler Uçmak'a dartaırlar (çekerler). Cân ile gelen dört kişidir. Bunların da bin erleri vardır. Bunlarla birlikte hareket edenler didâra müstağrak

12- Mehmet Kaplan, "Yûnus Emre'nin İnsan ve Ahlak Görüşü-Risâlat'âl-Nushiyya'nın Tahlili" Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. XXI. İstanbul 1973, s. 66.

13- Nihat Sami Banarlı, a.g.e., s. 334.

14- Turan Alptekin, "Yûnus Emre Olayı" Gösteri, s. 125, İstanbul 1990, s. 63.

15- İlhan Başgöz, "Yûnus Şiirinde Toplumun Hikayesi", Milliyet-Sanat, Şubat 1991, s. 18.

olacaklardır. Su ve toprakla gelen Uçmak'ta, od ve yel ile gelenler ise Tamu'da kalacaklar. Cân ile berâber gelenler ise Tanrı'ya müstağrak olacaklardır.

Yûnus Emre'nin yapmış olduğu bu tasnifin ve ileri sürdüğü fikirlerin devrinin sosyal şartları ile münasebeti vardır. Yûnus'un yaşadığı devrede ve çevrede başlıca üç insan grubu vardır:

- 1-Hayatları toprak ve suya bağlı sakin köylüler,
- 2-Moğol istilası ile Anadolu'ya gelmiş göçebe ve akıncılar,
- 3-Varlıklarını, Tanrı'ya adanmış veliler ve dervişler.

Bu sonuncu grubun, toprağa yerleşmiş köylülerle sıkı münasebeti vardır.¹⁶

Yolcuya Öğütler'in Dili

Yûnus'un mesnevîsindeki dili ilâhîlerinin dilinden farklı değildir. Eski Türkiye (Anadolu) Türkçesi dediğimiz ve Oğuz Türkçesi'nin edebilemiş şekli olarak gördüğümüz bu dil Yûnus'un şiirleriyle çok yüksek bir seviyeye ulaşmış daha ahenkli, daha ince ve daha yeni mânâlar kazanarak kendisinden sonra gelen hemen bütün süfi şairleri etkilemiştir. Aşk ve irfân dilimizin kurucusu olan Yûnus ilâhîleriyle vefatından günümüze kadar geçen süreç içinde hemen bütün İslâm tarikatleri tarafından benimsenmiş kendi izinden giden iki binden fazla mutasavvıf şairin üslûp babası olmuştur. Bu yönüyle o, Arapça ve Farsça'nın kültür ve din dili olarak hâkim birer dil olduğu dönemlerde yetişen mutasavvıflar dikkate alındığında mektep bir şahsiyet olarak karşımıza çıkar. Bu noktadan baktığımızda o, kendinden öncekilerinin sonuncusu, sonrakilerin de ilki olan bir mutasavvıftır.

"Yolcuya Öğütler"de Yûnus, aynen ilâhîlerinde olduğu gibi kelimeleri kanatlandırmış, semâvîleştirmiş, onlara kat kat mânâlar giydirerek meramı en kısa ifadelerle anlatmanın yolunu bulmuştur. Kendine özgü "Yûnusça" diyebileceğimiz bir sözlük geliştirerek ve yine kendine mahsus bir deyim dili kurarak evde, sokakta, çarşı ve pazarda konuştuğumuz dili bir ledün dili olarak Türkçe konuşan büyük coğrafyanın geleceğine armağan etmiştir.

Yûnus'un mesnevîsinin gramatikal tahlilleri ve kelime çözümlenmeleri yapılmıştır. Burada konumuz gramerle ilgili olmadığı için bir kaç hususa değinip geçeceğiz. Eserdeki kelimelerin yarısından fazlası Türkçe olup diğerlerinin %35'i Arapça ve geri kalanı Farsçadır. Mesnevîde 13. asrın Anadolu Türkçesinde rastlanan "alçak (ova), depitmek, kızdurmak (hararetlendirmek), dağı, dükeli, sakıngil, bular, şolokdem, olokdem, eyerlü, sınıkmak, yağşurmak, bolay ki, buşmak, karanu, kızlık, ıssı, soğulmak (suyu çekilmek), yavı varmak, tar, yöğrüşmek vs."

gibi arkaik pek çok kelimenin yanında, "tevekkül, mesrûr, nâ-câr, pâyân, hân, mekrûmet, şerh, girîv" gibi Arapça ve Farsça kelimelere de fazlaca rastlanır. Bunun yanında Yûnus bazı Arapça ve Farsça kelimeleri Türkçe ses uyumuna uydurarak söyler. "Müjde" yerine "muştı"; "Burâk" yerine "Burag", "âşikâre" yerine "eşkere", dânişmend yerine "dânişman", "âhîret" yerine "ahret" şeklindeki kullanışlar daha da çoğaltılabilir. Bu kelime ve ifadeler Yûnus'un çağdaşları olan Sultan Veled, Şeyyâd Hamza, Ahmed Fakih ve daha sonraları Âşık Paşa, Gülşehri, Said Emre, Kaygusuz Abdâl gibi şairlerin eserlerinde de aynen görülmektedir. Eserde özellikle mısra başlarında kullanılan "gel, gör, bak, eğer, dinlerisen, sakıngil, kogıl vb." gibi ünlemler bir nâsihin hitabı olmasındandır. Fakat Yûnus eserde baştan sona nâsih değildir. Öğütlerini muhatabına verdiği zaman "sen" diye hitap ederken kendine yönelttiğinde tevâzuya bürünüp veya nefsinin alçaltıp ben dili kullanmaya başlar. "Yolcuya Öğütler"i değerlendiren bazı araştırmacılar Yûnus'un böyle bir eseri yazabilmesi için medrese eğitiminin geçmiş olduğu sonucuna ulaşmakta dolayısıyla Yûnus'un ümmî olduğunu belirten görüşe katılmamaktadırlar. Fuat Köprülü "Bu mesnevî Yûnus'un ümmî olmadığını gösterir." der¹⁷. Konusu itibarıyla tamamen millî unsurlarla bezenen bu eser dil ve üslûp yönüyle de Türk ve millidir. Yûnus'un eserini mesnevî şekliyle kaleme alması tek başına medrese tahsili yaptığını göstermez. Ayrıca onun eserinde görülen İslâm tarihi ve şark mitolojisine ait unsurlar sadece medreselerde değil tekkelerde de işlenen konular cümlesindedir. Burada ayrıca aruz veya tarihî kıssalarla ilgili bilginin tamamen meşkle öğrenildiğini medrese tahsiliyle doğrudan ilgisinin olmadığını işaret etmekle yetinelim. Nihâyet Yûnus ister okumuş ister ümmî olsun şiirlerini, almış olduğu tasavvufî kültürle, vecd ile ve şâir dehasıyla yazmıştır.

Bu eserde pek fazla şahıs ismine rastlanmaz. Yûsuf Peygamber kuyuya atılıp bir kervan tarafından kurtarılışı kıssasıyla sabır bahsinde anılır. Birkaç beyitte Süleyman peygamber ve hasis (eli sıkı, cimri) karakteriyle Kârûn'dan bahsedilir. Yine sabır heybet ve azametiyle çıkıp gelen İbrahim Edhem'e benzetilmektedir. Risale'nin anlatımını zenginleştiren buna benzer birkaç kıssa daha vardır.

Sözün özü "Öğüt Kitabı" mesnevî nazım şekliyle yazılmış sülûk ehlinin serencâmını anlatan ahlâkî, tasavvufî bir öğüt kitabı, bir sülûknâmedir. Yûnus'un mesnevîde işlediği bütün nefsi ve rûhî hâller aslında nefsi emmâreden nefsi safiyyeye yolculuk yapan sâliklerin iç dünyasıyla alâkalıdır. Diğer taraftan XIII. ve XIV. yüz yıl Anadolu Türklüğünün din, zühd ve takva, ilâhî ahlâk, aşk,

16- Mehmet Kaplan, A.g.m., s. 67-68.

17- Yûnus Emre Divânı Yazmalarının toplu bibliyografyası için bk. Mustafa Tatcı, Yûnus Emre Bibliyografyası, Ankara 1988, s. 1-4.

irfân ve melâmet görüşlerini yansıtan mesnevî sosyal hayattan taşıdığı izlerle de kültür tarihimize ışık tutmaktadır.

Yolcuya Öğütler'in Muhtevası

Yûnus Emre "Öğüt kitabı"nda Allah'ın hikmetini şerheder. Allah'ın hikmeti eşyanın hakikati olan, toprak, su, hava ve ateşten müteşekkil dört unsurun (bedenin) ilâhî bir terkiple nasıl yoğrulup yine ilâhî bir nefes (rûh, cân) üflenerek Âdem'in nasıl yaratıldığını bilme sırrıdır. Mâlûmdur ki dört unsurdan meydana gelen sûrete üflenen rûhla birlikte Hâlık'tan mahlûka bir tenezzül başlamış ve yolcu bir çatışma ortamına düşmüştür. İnsan "siyâset meydanı" denilen bu varlık sahnesinin zirvesindeki sorumlu varlıktır. Ona yüklenen sorumluluk, bu vücûd âleminde imtihânda olduğunu bilip unsurların çatışmasından kutularak aslına dönmektir. İşte "Yolcuya Öğütler" insanın bu çatışmadan kurtuluş yollarını anlatır. Sonuçta yolcu insan olmayı öğrenecektir ki, Allah'ın bundan daha büyük hikmeti olamaz. "Yolcuya Öğütler" en öz ifadeyle insanın insan olma mâcerâsıdır.

İmdi, Fâil-i Mutlak olan Cenâb-ı Hak Âdem'i halketmeğe "kendi ismi"yle, besmeleyle başlar:
Bismillâh deyip getirdi toprağı
Ol arada hâzır oldu ol dağı
Bismillah deyip toprağı getirdi. Orada o /kendi zâtı/ da hazır oldu (B. 2).

Risâlede dört unsur tek tek ele alınıp işlenir. Evvela toprak ile su birleşir:
Toprak ile suyu bünyâd eyledi
Ana Âdem demegi ad eyledi
Toprak ile suyu /birleştirep temel /asıl/ yaptı. Bu bileşimden ortaya çıkan varlığa Âdem adını verdi (B. 3).

Sonra yel (hava) gelir toprakla suya karışır. Balçık haline gelen varlık hareketlenip yeni bir oluşuma girer:
Yel gelip ardınca depitdi anı
Andan oldu cism-i Âdem bil bunu
Hemen ardınca hava gelip onu /Âdem'in bileşimini/ hareket ettirdi. /Şunu anla ki Âdem'in vücûdu bu deprenme /hareket/ sonucunda oldu (B. 4).

Daha sonra âteş gelir ve bu üçlü terkibi kızdırır (hararet verir). Cisim teşekkül edince cân cisme ulaşır. Artık pâdişâhtan yani Allah'tan fermân olmuş, cân sûrete girerek sûret nûrla dolmuştur. Âdem hayat bulunca Hakk'a "hamd ve şükreder" (B. 8). Âdem'e yaratılışındaki dört unsurla birlikte bazı sıfatlar da verilmiştir. Bu unsurlardan her birinin kendisine has dörder sıfatı vardır. Yûnus Emre bu noktada eserinde remzî sayılar kullanmaya başlar. Bu sa-

yılar dört unsur kavramıyla birlikte işlenir. Âdem'in vücûd bulmasında adı geçen her bir unsurla dörder sıfat gelmiştir. Toprakla gelen dört özellik şunlardır:
Toprak ile bile geldi dört sıfat
Sabr ü eyü hû tevekkül mekrûmet
Toprakla birlikte insana dört sıfat geldi: Sabır, iyi huy, tevekkül /Cenâb-ı Hakk'a dayanıp güvenme, ona tam teslim olma/ ve mekrûmet yani el açıklığı /cömertlik/ (B. 9).

Su ile şu dört hâl gelmiştir:
Su ile geldi bile dört dürlü hâl
Ol safâdır hem sehâ lutf u visâl
Su ile dört türlü hâl geldi /mizâç oluştu./ Bunlar gönül huzuru, cömertlik, lutf (iyilik) ve vuslat (kavuşmak)tır (B. 10).

Yel ile dört heves verilmiştir:
Yel ile geldi bile bil dört heves
Ol durur kizb ü riyâ tizlik nefes
Hava ile birlikte dört heves geldi. Onlar yalan ve ikiyüzlülük, acelecilik, nefistir (B. 11).

Od (âteş) ile dört sıfat gelmiştir:
Od ile geldi bile dört dürlü dad
Şehvet ü kibr ü tama' birle hased
Ateş ile de dört türlü tat geldi. Şehvet ve kendini beğenme, açgözlülükle kıskançlık (B. 12).

Âdem'in cisminde var olan bu on altı sıfat cân ile birlikte gelen dört sıfatla yirmiye ulaşır:
Cân ile geldi bile uş dört hisâl
İzzet ü vahdet hayâ âdâb-ı hâl
İşte, cân ile birlikte dört huy geldi. Yücelik (azizlik) ve birlik utanma ve hâlin edepleri (B-13).

Bu izahtan anlaşılacağı gibi beden nefsi; cân da ruhî/ahlâkî sıfatların menbaidir. On üç beyite sığdırılan dört unsurla ilgili bu düşüncelerden sonra eser kısa bir mensûr bölümle devam eder. Nefs terbiyesinden geçen, ilâhî ahlâkî tamamlayan ve bir kâmil öğütçü olan Yûnus bu kısa mensûrede akıl ve imâna ait tecrübelerini dile getirirken yine remzî sayılara mürâcaat eder. Akıl ve imân insanın kabiliyetine göre idrâk edilir. Her iki kavram sembolik olarak üç ayrı bölümde toplanmaktadır. Yûnus'a göre akıl Cenâb-ı Hakk'ın kadim sıfatından zuhûr etmiştir. Dolayısıyla akıl evveli olmayan bir varlıktır. Tevellisine göre üç kısımda değerlendirilir:
1-Akl-ı maâs: Dünya tertiplerini bildirir.
2-Akl-ı maâd: Ahiret ahvâlini bildirir.
3-Akl-ı küllî: Allah'ın marifetini bildirir.
İnsan tam bir imâna akl-ı maâd ve akl-ı küllî ile ulaşabilir. İmân Allah'ın hidâyeti nûrundandır. İmân da üç derecedir. Bunların yerleri bellidir:

1-İlme'l-yakîn imân akıldadır yerlidir.

2-Ayne'l-yakîn imân gönüldedir yerlidir.

3-Hakke'l-yakîn imân cânda yerlidir.

Cândaki imân cân ile gider. İmân insanın Cennet'te yahut Cehennem'de yaşayacağı hayatla yakından ilgilidir. Bunun için Yûnus imânla beraber Cennet ve Cehennem kavramlarından da bahseder. Yûnus'a göre Uçmak (Cennet) Allah'ın fazlı nûrundan, Tamu (Cehennem) ise adli nûrundan yaratılmıştır. Bundan sonra tekrar dört unsurun hangi sıfattan zuhur ettiği açıklanır:

Toprak nûr sıfatından tecellî etmiştir.

Su hayât sıfatından tecellî etmiştir.

Yel heybet sıfatından tecellî etmiştir.

Od hışm sıfatından tecellî etmiştir.

Toprak ve suyun yeri Uçmak'tır. Od ve yelin yeri Tamu'dur. Od ve yel ile dokuz kişi gelmiştir. Bunlar binbaşısıdır. Her birinin biner erleri vardır. Tamamı dokuz bin kişidir. Bunlar insanı Tamu'ya çekmekle vazifelidirler. Toprak ve su ile gelen on üç kişidir. Bunlar da binbaşısıdır ve biner erleri vardır. Tamamı on üç bin kişidir. İnsanı Uçmak'a çekmekle vazifelidirler. Cân ile dört kişi gelir. Her birinin birer erleri vardır, tamamı dört bin kişidir. Cân ile olan kişiler, didâra müstağrak olurlar.

Toprak ve suyla gelenler Uçmak'ta od ve yel ile gelenler Tamu'da kalacaklardır. Cân ile gelenler ise Tanrı huzûrunda müstağraklardır.

Yûnus bu bilgileri verdikten sonra sorar:

"İmdi bil ki hangi bölüktensin?" Cevabını yine kendisi verir:

"Hangi bölüğün sözünü tutarsan o bölüktensin!"

Yukarıda işaret edildiği üzere yaratılış (dört unsur), akıl ve imân makâmının şerhedildiği bu bölüm kısa, az ve öz, biraz da müseccâ bir nesir parçasıdır. Esasen baştan sona bütün manzûmenin özeti bu mensûr parçada verilmiş olur. Bundan sonra asıl manzûm bölüm başlar. Bu manzûm bölümde çeşitli nefsi sıfatların daha doğrusu insan, toprak su, hava ve ateşle gelen sıfatların şerhi yapılır. Söz konusu sıfatların şerhi altı başlıkta toplanmıştır:

1-Rûh ve akıl (B. 14-84).

2-Kibr (ve Kanâat) (B. 85-185).

3-Buşu ve Gazâb (B. 186-283).

4-Sabır (B. 284-318).

5-Buhl ve Hased (B. 319-470).

6-Gaybet ve Bühtân (B. 471-590).

Bu altı bölümde Yûnus, insanın nefsten rûha yolculuğunda baş gösteren dört unsur (anâsır-ı Erbaa) ve bu unsurların tabiatı kabul edebileceğimiz ve dört karışım (ahlât-ı Erbaa: Safra, balgam, kan ve sevdâ) kaynaklı temel çatışmaları, tama-kanâat, kibir-tevâzu, öfke-sabır, cimrilik-cömertlik, gıybet-doğruluk gibi kavramları

somutlaştırarak birer hikâye şeklinde ve zaman zaman remzi (alegorik-sembolik) bir üslûpla anlatılır. Bu anlatı sırasında sık sık teşbîh, mecâz ve özellikle teşhîs sanâatlarına mürâcaat eder. okuyucunun görevi hikâyedeki örtülü güzellikleri anlamak için alegoriyi iyi takip edip açmaktır. Hemen hemen bütün bölümlerde nefsi emmâreye ait huylardan kurtulmak için çâre arayan yolcu, yolun sonunda çâresiz kalır ve daima akla mürâcaat eder. Onun tavsiyeleri ile bir çıkış yolu bulur. Akıl tama'yı azla yetindirir, cimriyi cömertlikle, öfkeyi sabırla terbiye eder. Bu noktada akıl sâlikin istişâre edip danıştığı himmet kaynağı bir mürşid-i hakiki konumundadır. Yolculuğun sonunda çatışmadan kurtulan sâlik urucunu tamamlayıp aslına döner.

Hâmiş: Ahlât-ı Erbaa

Yûnus'un mesnevîsinde açıklanan en temel konulardan birisi "dört unsur" ve onunla benliğimize yüklenen mizâçlardır. Mizâç konusu söz konusu olunca bu tür geleneksel metinlerde ister istemez "ahlât-ı erbaa" kavramından söz etmek gerekmektedir. Fakat Yûnus dört unsurla bize yüklenen mizâçların kaynağını dört unsurla irtibatlandırıp bunların tabiatlarına ait soğuk, sıcak, yaş ve kuru özellikleriyle açıklama yoluna gitmemiştir. Ancak konu, eserin başında zikredildiği için burada bir hâmiş yazmak gerekmiştir. Evet Yunus mesnevîsinde "ahlât-ı erbaa" yani dört karışım, dört akışkan dedikleri konuya girmemiştir. Ancak eserde işlenen nefsi ve rûh çatışmasının uzantısı budur. Kaynağı Doğu veya Batı her ne olursa olsun, eski tebâbet anlayışında maddî veya manevî hastalıkların sebebi dört unsurun vücûdumuzdaki karşılığı olan ahlât-ı erbaada (dört karışım) bulunan uyumsuzluktur. Varlığın hammaddesi toprak, su, ateş ve havadır. Bu unsurların hammaddesi di nûr-ı Muhammedîden başkası değildir. O nûr da Hakk'ın kendisidir, başkası değil. Zira başkası yoktur. Büyük âlemin mukabili olan insanda bu unsurların tabiatı yani melekeleri olan "ahlât-ı erbaa" denilen dört hilt, kan, balgam, sevdâ (keder ve kuruntu kaynağı), safradan (vücuddaki acı sıvıdan) ibârettir. Bunların tamamı insânî rûhun emrindedirler. Bu karışımların her birine "hilt" denir. Mizâç, hiltlerin birleşip kaynaşmasından yahut birbirleriyle uyumsuzluklarından meydana gelen haller ve davranışlardır. Her bünyede bu karışımlar değişik miktarlarda bulunduğundan, insanların mizâçları da farklıdır. Bir bünyede hangi mizâç galip ise bünye o mizâç ile anılmıştır: Safravî mizâç, sevdavî mizâç, demevî mizâç ve balgamî mizâç gibi. Bir kişi tek başına şu mizâçtandır denemez. Safra, balgam, kan ve sevdâ az veya çok herkeste farklı oranlarda vardır. "Ahlât" yani "karışımlar" denmesinin sebebi budur. Bu dört hiltin (karışımın) bedende kendine has yerleri vardır. Sevdâ dalakta; safra safrada; kan karaciğerde ve balgam tüm bedende saklanır.

İşte yaratılıştta dört unsurla birlikte getirdiğimiz bu hıltların azlığı çokluğu, birinin diğerine galibiyeti ile bedeni ve nefsi (psikolojik) hastalıklar ortaya çıkar. Burada ayrıca belirtelim ki, rûhî hastalık olmaz. Zira Rûh Hakk'ın emridir ve hastalık sıfatıyla sıfatlanmaz. Hekim gerek beden ve gerekse nefse ait hastaları insanın mizacına göre tedavi yöntemleri tesbit ederek ona göre ilaç verir. Dört unsurun

Rûh ve Akıl

Dört Unsur	İnsandaki Karşılığı	Özellikleri	Mizâç Türü	Mevsim
Su	Balgam	Soğuk, nemli	Balgami mizâç	Kış
Toprak	Sevdâ	Soğuk, kuru	Sevdavi mizâç	Sonbahar
Ateş	Safra	Sıcak, kuru	Safravi mizâç	Yaz

hıltları, özellikleri, mizâçları ve mevsimleri şöyledir: Ahlat-ı erbaanın özellikleri kısaca şöyledir:

Kan: Dört unsurdan havayı ilgilendirir. Yeri karaciğerdir. Sıcak ve rutubetlidir. Rengi bulanır, kokusu bozulursa hastalıklı sayılır.

Balgam: Dört unsurdan suyu ilgilendirir. Yeri akciğerdir. Soğuk ve rutubetlidir.

Safra: Dört unsurdan ateşi ilgilendirir. Yeri safra kesesidir. Sıcak ve kurudur.

Sevda: Dört unsurdan toprağı ilgilendirir. Yeri kalp ve dalaktır. Kuru ve soğuktur.

Sevda psikolojik hadiselerin kaynağıdır. Eski tebâbet ahlat-ı erbaanın insan bedenindeki tezahürünü renk ile de ifade etmişlerdir. Bu çerçevede bedendeki karalığı sevdaya, aklığı balgama, kızılığı kana, sarılığı da safrana bağlamıştır. Bu bilgilerden anlaşılacağı gibi her hıltın mizacında sıcak veya soğuk, kuru veya rutubetli bir özellik vardır. Demin arzettiğimiz gibi bunların birinin artması veya eksilmesi hastalığa sebep olmakta, tedâvisi de ancak onun zıddı tabiata sahip olan nebât (vs.) ile mümkün olmaktadır. Tabipler eskiden vücutta ısı galipse soğutmuşlar, soğuksa ısıtmışlar, nemliyse kurutmuşlar, kuru ise nemli hale getirmişlerdir. Burada son olarak belirtelim ki, nefis hastalıklarının tedâvisi için mürşid-i kâmiller de bu tebâbet bilgilerinden yararlanmışlar, hasseten halvete soktukları dervîşanın mizâçlarına göre halvette yiyeceklerini ayarlamışlar ve nefislerini saf hale getirmişlerdir. İmdi ahlât-ı erbaa denilen bu konunun tebâbetle ilgili boyutu hastaları ilgilendirmekle birlikte psikolojik tesiri sülûk ehlini de ilgilendirmektedir. Fakat yukarıda belirttiğimiz üzere Yunus dört unsur ve onunla gelen mizâçları sıralamaz, bu mizâçların ahlât-ı erbaa ile ilgili olduğu konusuna girmemiştir.

Yûnus'un "Yolcuya Öğütler"inde asıl tema, varlığın özüne yolculuk yapan bir sâlikin mücadele ve mücadelesidir. Yolcu esasen Yûnus'un kendisidir. Yolcuya özündeki gerçeği göstermeyen bütün engeller, kendisine dört unsurla birlikte yüklenen sıfatlardır. İnsana perde olan sıfatlar "makâm-ı insan"a gelinceye kadar işlene işlene karmaşık bir hâle bürünmüştür. Bu sebeple benlik ve ıstırap iç içedir. Önce bu engellerin ne olduğu anlaşılmalı, bize sıkıntı veren nefsin engelleri belirlenmeli yani açığa çıkarılmalı sonra da bunların kaldırılması için faaliyete geçmelidir. Nefsin engelleri yine içimizdeki aşkın ve tevâhidin gücüyle belirgin hale gelir. Bu kuvvenin sevki ile akla yönelen insan akıl denen mürşitten aldığı taktikle hedefe ulaşır. Hedef hakikatın bulunduğu gönül iklimindeki sarâydır. Bu sarâyın şâhı da insanın kendisidir. Fakat nefis rûh olmadan o makamın tahtına varıp oturmak mümkün değildir. İşte rûhun bu yolculuğunda akıl denen mürşid en önemli kılavuzdur.

Yolcuya Öğütler'de birinci hikâyeye rûh, akıl, tama, kanâat ve fakr kavramlarının şerhidir. Bu kavramlar "ülke, belde, saray, taht, ev, yol, er, şâh, vezir, zindan, zincir, tutuklu, alem, at, kılıç, dağ, ova, su, inci, mercân, altın, yâkût vd. gibi mecâzlarla işlenir.

Yûnus Emre'nin bize sülûk tecrübeleriyle bildirdiğine göre gönül denilen cihân azîm bir cihândır. Nefis terk edilmeli gönül denen büyük cihana gidilmelidir. İnsana iki sultân havâle edilmiştir. Biri Rahmânî diğeri ise şeytânîdir. Her ikisi de kişinin mülkünü ele geçirmek için mücadele ederler. İnsan bu sultanlardan hangisine bağlıysa onun hükmüne girer. Bunlardan Rahmânî askerler on üç bin erdir. Kolay kolay yenilmezler. Bir haşerâta benzeten nefis askerleri de dokuz bin kişidir. Bunların atları daima eğerli ve harekete hazır, yüzleri de karadır (peçelidir). Tabii ki gâyeleri rûh askerlerine saldırmaktır. Yûnus kişinin bu tâifeden olmamasını tavsiye ederek şöyle der: Sakıngil kim bulardan olmayasın
Ki nefis divânına yazılmayasın
Sakın bu haşerelere uyanlardan olma ki deftere, "bu er nefis sultânının emrindedir, onun hizmetindedir" diye yazılmayasın (B. 25).

Nefis, rûh sultanına baştan beri âsîdir. Bu haşerelerden kurtulmak için onu asmak gerekir:

Kadîmden nefsdür sultâna âsî

Bir urgandır hemân onun bahâsî (B. 29).

Yûnus'a göre insanı iyi veya kötü bir yöne sevkeden mânevî güç sevgidir. Bir mısraında "Çalab'ın dünyasında dürlü dürlü sevgi var" diyen mutasavvıf insanın neyi se-

verse, kime meylederse ona imân ettiği inanır:
Neyi sever isen imânın oldur
Niçe sevmeyesin sultânın oldur
Neyi seversen imânın /inandığın şey/ odur. Nasıl sevme-
yesin, iman etmeyesin ki? Sana hükmeden sultân odur.
Gönlünde tasarruf eden, dünya tama'ıdır (B. 34).
Sevindir bil seni senden ileden
Ne sever isen ol yanaya yiden
Seni senden alıp senden uzaklaştıran, neyi seversen o
yana yeden /çeken/ senin dünyevî isteklerindir (B. 35).

Dünyevî ihtirâslar, uzun emeller, aşka engeldir.
Bu yolda davâ değil manâ gerekir. İnsan neyi severse ona
meyleder. O, nefesine değil akla uymalı, onun katına çı-
kıp ondan yardım istemelidir. Akla mürâcaat etmeyen
ve nefesine uyup dünyevî ihtirâslardan kurtulamayan kişi
perişân olur. Akıl, dünya hırsı denen bu haşerelere takı-
lıp kalan kişiye bir gün öğüt verip "Eğer âkil isen bir beni
görgil" (B. 41) der. O da "tama' ile yoldan azdığını" anla-
yıp bir gün üstü başı perişân bir halde aklın huzuruna çı-
kar. Zindandan ayağındaki bukağıyı kırmış ve bir yolunu
bulup kaçmıştır. Ona derdini anlatıp şöyle der:
Bunalıp sana geldim hâlîmi bil
Mededin var ise gözüm yaşın sil
Bunalıp sana geldim, hâlîmi bil. Bir çaren varsa, bir yardı-
mın olacaksa lutfet, gözümün yaşını dindir (B. 44).

Tama' habsine düşdüm çıkamazın
Katı berkdir divârı yıkamazın
Açgözlülük hapsine düşdüm, içinden çıkamıyorum. Du-
varı çok sağlamdır, yıkamıyorum (B. 45).

Tama' askerlerinin tamamı bin erdir ve her birisi
bahadır birer yiğittir. Bunlar ellerine geçirdiklerini zindâ-
na atar ve ayaklarına bukağıyı vururlar. Tama' zindanına
düşen kişi, öyle kolay kolay buradan kurtulamaz. Bu bin er
tamamen tama'nın kullarıdır. İşte tama' zindânına düşen
kişi böyle her yerinden bağlandığı bir ortamda zindandan
kurtulup akla danışır. Aklın huzuruna ulaştığında üstü
başı dağılmıştır ve bitkin bir haldedir. Sonra izin isteyip
konuşmaya başlar. Akıl onun bu şikayetlerini uzun uzun
dinler ve kendine gider (murakebe yapıp) tefekküre da-
lar. Sonra kafasını kaldırıp "bize geldinse endişe etmene
gerek yok. Şimdi kanaat ile fakrı yanıma çağırdım onlar
sana yardımcı olacaklar, der. Nitekim öyle de olur. Muştu-
cu koşa koşa gelir ve akilla tamâdâra haber verir. Kanâat
ve fakr ipekli elbiseler giymiş, altlarında birer Burak at ve
yeşil alemleri ile çıkıp gelirler. Çevrelerinde çok iyi yeti-
miş çavuşlar vardır. Yüksek sesle emirler yağdırarak gelen
bu çavuşları gören nefis askerleri birer haşere gibi kaçacak
delik ararlar:

Kanâat fakr ile uş gele şimdi
Baka dur düşmene gör n'ide şimdi

Kanâat /gönül zenginliği/ fakr ile birlikte şimdi gelir. /
Bundan sonra bak bakalım düşman /tama' denen komu-
tan ve diğer askerleri/ bir şey yapabilecek mi? (B. 57).

Anı gördi kaçar nefis haşerâtı
Gör indi nitedür Hâlik sıfatı
Nefsin yani tama' denen kişinin yılan-çıyan, börtü-böcek
cinsinden /onlara benzeyen/ ne kadar askeri varsa yeşil
alemi, ipek elbisesi ve Burak'a benzeyen atıyla kanâatle
fakrı görünce nereye kaçacaklarını bilemez. İmdi seyret,
Yaratıcının / fakr u kanâatten tecelli eden/ sıfatlarını gör
(B. 61).

Kanâat, Yaratan'ın cemâl sıfatlarından. Tama' asker-
lerinden daha kuvvetli ve daha iyi yetişmiş olan kanâat
askerleri uçar kuşlara benzeyen atlarıyla çevik birer gâzi-
dirler. Gönül şehrinin gerçek sahibi bunlardır. Kanâat as-
kerleri işgâlcî tama' askerlerini kılıçtan geçirip şehri bun-
lardan kurtarırlar. Şehir halkı rahata kavuşur:
Kamu şehri ü kamu il râhat oldu
Nereye vardısıa pür-nîmet oldu
Kanâat fakr ile birlikte şimdi gelir. /Bundan sonra bak ba-
kalım düşman /tama' denen komutan ve diğer askerleri/
bir şey yapabilir mi (B. 70).

*
Yûnus Emre manevî uruçla alâkalı olarak kaleme aldığı
bu eserin her bölümünde insanda yaratılışla var olan em-
mâre sıfatların terbiyesi sırasında daima akıldan yardım
almayı salık verir. Mesnevînin girişinde de bildirildiği
üzere bu akıl "akl-ı külli"dir. O da insan-ı kâmilinden başka-
sı değildir. Kâmil akıl yolcuya bir aynadır. Dolayısıyla bu
öğütler dervîşe insan-ı kâmilin ağzından verilmektedir.

Kibir

Risâle'nin ikinci bölümü "Dâstân-ı Kibr" başlığını taşı-
maktadır. Bu bölüm F nüshasında "Dâstân-ı Kanâat" baş-
lığıyla kaydedilmiştir.

Yûnus kibrin hikâyesini anlatırken dağ, ova, su, ev, at,
oda, dip, harâmî, altın dür, inci, mercân gibi mecâzlarla
başvurur. Hikâyede nefis-i emmârenin askerlerinden olan
kibir hastalığıyla birlikte, tevâzu ve ona yardım eden akıl
arasında geçen muhavereler vardır. Akıl gerekli yerlere
önceden câsûslarını koymuştur. Zaman zaman o câsûs-
lardan bilgi alır. Tevâzu sıkışıp akıldan yardım isteyince
akıl, kibir askerlerinin arasına koyduğu câsûslardan birini
huzuruna çağırıp durumu sorar. Huzura gelen câsûs gön-
nül beldesinin durumuyla ilgili gerekli bilgileri verir. Der
ki: "Kanâat yollardaki tama' harâmîlerinin hepsini kılıç-
tan geçirdi, gönül beldesine gelip tahtına oturdu." Hatır-
lanacağı gibi bir önceki bölümde gönül zenginliği ile fakr
el bir edip tama' erlerini kılıçtan geçirip gönül şehrine
girmişlerdi. Akıl bu haberi alıp tevâzuya iletir. Artık tevâ-
zunun işi kolaylaşmış, akıldan aldığı bilgiyle nasıl bir yol

yordam izleyeceğini anlamıştır.

Yünus burada dönemin mühim toplumsal mes'elelerinden biri olan harâmileri yani yol kesen eşkiyâyı, nefs-i emmârenin çeşitli tavırlarına benzetir. Bunlar temizlenmeden insan yoluna râhat gidemez. Manâ yollarını temizlemenin ilk şartı kanâat ve tevâzu askerlerini bilinçli bir şekilde güçlendirmektir. Zira nefs-i emmâre eşkiyâsı Hakk'ın tarikini bozan, yıkan, yakan, harap eden, inciten, harâm yiyen, devlerle şeytanlarla işbirliği yapan dağ başında durup insanların yollarını kesen harâmiler gibidir. Bunların yedi başı olduğu için "yedi başlı ejderhâ"ya benzetilmiştir. Bunlar, kibir, kin, buhl (pintilik), hased, tama', gazaptır. Yünus burada harâmiler için "yolcuyu yola bırakmazlar" der. Zira emmâreye ait sıfatlar yolun başında rûhânî güçlere gâlip gelirler. Kâmiller bu sebeple yolun başındakilerin ibâdet ve tâatte titiz olmalarını, az ye, az konuş, az uyu kâidelerine riâyet etmelerini, işinde, aşında, eşinde velhâsıl her davranışında Hak'la alıp Hak'la vermelerini, zikr-i daimîde olmalarını ister. Bu kâidelere uyan sâlikin maksadı hâsıl olur gider. Yoksa bütün sermayeyi harâmîye kaptırır ve sonunda kendisine bir "ah!" kalır. Sır sözü boncuk değil, cevherdir iyi kulak vermeli, kulağa küpe yapmalıdır.

"Kibir Destânı"nda Yünus "kibr"i dağa, kibrin çeşitli sıfatlarını da dağ başlarında oturan ve insanların yolunu kesen harâmîlere benzetir. Kibrin zıddı ise tevâzudur. Mutasavvıf bu hikâyede tevâzu yerine bazen "aşaklık" kelimesini de kullanır. Aşaklık, dağın zıddına aşığıdaki yer (ova) demektir.

Zaman zaman dile getirdiğimiz gibi Yünus'un "Yolcuya Öğütler"indeki teşbihlerin bir kısmı sosyal hayattan bir kısmı da misâl âleminde. Sosyal hayattan alınan motifler dönemin adeta bir fotoğrafını yansıtır. Mesnevî'nin yazıldığı tarihlerde özellikle yarı göçebe bir hayât yaşayan Anadolu insanının başı harâmîlerden dertlidir. Yünus bu sosyal gerçeği içe dönük (soyut) bir malzeme olarak kullanır.

Yukarıda da belirttiğimiz üzere önce kanâat, ardından da tevâzu akla mürâcaat etmiş ve kendisinden yardım talep etmiştir. Bunun üzerine akıl beldeye önceden yerleştirdiği adamlarının getirdiği bilgilerle kanâat ve tevâzuyu yönlendirmişti. Bunun üzerine bu dost kuvvetlere mensup askerler beldeye girip âsileri temizler:

Akıl der câsusa yort imdi girü

Kanâ'ata haber benden deşirü

Akıl, /gizli bilgi getiren câsusa, 'imdi geri git, kanâate / gönül zenginliğine/ benim söyleyeceklerimi ilet!' der.

Kanâ'at hoş otursun taht anundur

Atâ-yı devlet ile baht anundur

Kanâate söyle, "hoş, gelip otursun, taht onundur. Devlet / yüce makâm/ ihsânı ve baht /kısmet/ onundur.

Niçe dura harâmî dağ başında

Girer bir gün ele yol savaşında

Eşkiyâ /nefs-i emmâre/ dağ başında daha ne kadar durabilir ki? Bu yol –benim, senin- savaşında o bir gün elbette ele geçirilir.

Kibir derler ana bilirler anı

İmânsız kalırs ol 'âsi cânı

Ona, kibir /kendini beğenme/ derler. Onu herkes bilir. Kibire uyan âsilerin cânı imânsız kalır (B. 89-91).

Sonuçta eşkiyâ tevâzunun karşısında tutunamaz yol savaşını kaybeder ve tutuklanıp zindana atılır. Bu ifadelerden kibri terkeden kişinin tevâzuya ulaşacağı anlaşılır. Yünus bu noktada tâlibe şöyle bir tavsiyede bulunur:

Sakıngıl olmagıl kibr ile yoldaş

Kibir kandayısa anımla savaş

Sakın kibirle yoldaş olma, Kibir neredeyse onunla savaş (B. 102).

Yünus bu bölümde kibirli kişilerin bazı özelliklerinden de bahseder. Ona göre kendini beğenen kişi müşşid bulamaz; kendinin düşmanıdır özünü göremez. Ömrünü kibirle yele verip hebâ etmek doğru değildir. Kibirli kişinin makâmları "siccîn"dir. Kibirden kurtulmak gerekir. Kişiyi kibirden kurtaracak olan kuvve "akıl"dır. Esasen akıl denen müşşid, eserin bütün bölümlerinde ilk danışılan kuvvedir. Yünus eserin ilerleyen bölümlerinde daima akla gidecek ve onun tavsiyeleriyle kibirden, öfkeden, kıskançlık ve kinden kurtulacaktır. Bu akıl, emmâre nefsin emrindeki akıl değil, terbiyeden geçerek latifleşen yolu önce rûha ve kalbe uğrayan küllî akıldır. Ancak küllî aklın verdiği bilgilere güvenilir. Tâlip yol savaşını kazanıp aklını küllî akıl hâline getirmelidir. Bu bölümün devamında Yünus yüksekte bakan kişiye "Yürü imdi meded iste akıldan" (B. 146) diye tavsiyede bulunur. O da öyle yapar. Kibir eninde sonunda tevâzu (yer alçağı) tarafından yere indirilir. Yer alçağı kılıcını çekip kibir harâmîsinin üzerine yürür:

Kılıç tartıp gelir yer alçağından

Kibir gördü anı kaçır dağından

Akıl sözünü tamamlamadan tevâzu geldi, kibir onu görüp hemen geri döndü (B. 153).

Yünus kibir ve tevâzuyu anlattığı bu bölümde başka mecâzlarla da başvurur. Su alçaktan aktığı için "aşaklık"ı yani tevâzuyu temsil eder. Hayatın kaynağı, arayışın, vuslatın ve saflığın timsali olan su yücelerden alçalara akar gelir, başka kaynaklarla birleşerek ırmak olur ve denize ulaşır. Deniz ilâhî rahmet ve vahdetin remzidir. Rahmet ve vah-

det denizine ulaşmak için tevâzu pınarlarının kaynayıp
çoşması birikip akması gerekir:
Bu alçaklık akuban ırmak oldu
Ki bellidir denize varmak oldu
Bu tevâzu akarak ırmak oldu. Apaçık görüldü ki /ırmak
sonunda/ denize vardı.

Ne denli kuvveti olursa pınar
Eremez denize ol yere siner
Pınar ne kadar kuvvetli olursa denize ulaşamaz; o toprak-
ta kaybolur gider.

Akıp su alçağa suya katılır
Su suya erdi denize yitilir
Su ovaya doğru akar, su suya katılır, başka sularla birleşip
denize ulaşır ve içinde kaybolur.

Denize değin ırmak idi adın
Ko andan ötesin denize daldın
Denize kadar adın ırmak idi, ordan ötesini bırak artık de-
nize daldın /yok oldun/ (B. 158-161).

Denize ulaşan kişi "dür, sadef" yahut "gevher" bulacaktır.
Bu kıymetli madenler Muhammedî sırrın, vahdet hakika-
tinin, Cenâb-ı Hakk'ın "zâtı sırrı"nın remizleridir.

Eden alçaklık ol gence sataşır
Yüce yer gözeden rence sataşır
Tevâzu gösteren o hazîneyi bulur. Yüce makamlara göz
dikip kibirlenen sıkıntıya uğrar (B. 167).

Kibir bahsi alçaklığın kibri mağlûp etmesiyle son bulur.
Alçak (mütevazî) kişinin makâmı "aşk yeri"dir:
Yûnus alçaklığı yavlak beğendin
Anın için bu aşk yerine kondun
Yûnus, tevâzuyu pek beğendin. Sen bu sebeple aşk makâ-
mına geldin (B. 182).

Aşk makâmını bulanlar "herkesin faydalandığı bir sebile"
benzetilerek (B. 184) diğer konuya geçilir:

Öfke

Eserin üçüncü bölümde "buşu" (öfke) konusu işlenmek-
tedir. Öfkenin hikâyesi de önceki bölümlerde olduğu gibi
bu huyun panzehiri olan sabır ve sabra kılavuzluk eden
akılla birlikte anlatılmaktadır.

Kişinin nefsi faaliyetlerinden olan öfke, Hakk'ın birliğine,
vahdet idrâkine perdedir. Tıpkı kibir gibi bu huy da rûhun
güzelliklerini örter ve yok eder. Zira "Hak'tan başka bir
varlık yoktur ve onun nûru eşyayı çepeçevre kuşatmıştır."
Öfkelenen kişi ikinci bir varlığı muhatap kabul edip bu
birliği zedeleyeceği için muvahhid olamaz, hakikati göre-
mez.

Mesnevî'de öfke gönül evini kirleten yağmalayan bir yağ-
macı yani hırsızla remz edilmiştir, Sabır ise Hakk'ın evi-
ni koruyup gözeten bir yiğit konumundadır. Akıl burada
yine küllî akılı temsil eden kâmilidir ki tâliplerin vaz geçe-
meyecekleri bir rehberdir.

"Öfkesi denizleri tutuşturan ve kendini bahadır bir er sa-
nan kişi (B. 188) gittiği her yerin düzenini bozan bir sa-
vaşçıdır:

Buşu derler bana benem bahadır

Düzenlik bozmağa her yerde hâzır

*Öfke derler bana, ben pek kahramanım! Her yerde dirlik ve
düzenlik bozmaya hâzırım (B. 195).*

O nereye varırsa baş kesilir. Buştığı (öfkelenildiği) anda
herkesi öldürür. Önüne gelenin cânına kıyar. Yaratılmış
hiçbir şey buşuya karşı duramaz. Yüz bin er gözüne "zer-
re" kadar görünmez. Bastığı yerde ot bitmez ve hayattan
eser kalmaz. Yûnus Emre buşunun özelliklerini anlattık-
tan sonra buşu ile imân arasındaki münasebetleri açıklar.
Gönlünde buşu olan kişinin imânı yoktur diyerek gönül
mülkünün bu sıfattan temizlenmesi gerektiğini öğütler:

Buşu kimde ise imânı gider

İmân gerek ise tiz amı gider

*Öfke kimde ise onun /gönülde/ imanı gider. Sana imân ge-
rekliyse -ki mutlaka gerekli- çabuk öfkeyi /benliği/ gönlün-
den çıkar!*

Buşu gelicegiz imân ne olur

Oda düşer yanar yâ cân en olur

*Öfke gelince imân ne olur? Ne olacak, ateşe düşer yanar. Bu
durumda ya cân ne olur?/Tabii ki imânını yitirip perişan
olur (B. 200-201).*

Kişi buşudan kolay kolay kurtulamaz. "Sakıngil buşundan
ol gizlenipdir" (B. 202) mısraında belirtildiği gibi öfke faa-
liyetlerini gizli gizli devam ettirir. Bir yerde de buşu "elin-
de asâ, boynunda taylasân" olan bir pîr şeklinde tasavvur
edilir. Hak esriği (serhoşu) âşıklar bu sinsî düşmana "ey-
vallah" etmezler. Çünkü âşıklar Allah sevgisiyle doludur-
lar. Kalblerinde sultan olan Allah tecellî etmiştir. Yûnus'a
göre buşudan (öfkeden) kurtulmanın yolu "sabır"dan ge-
çer.

Bu bölümün sonlarına doğru Yûnus yine buşuyu çeşitli
benzetmelerle de anlatır. Buşu ev sahibi uyurken kalp evi-
ne girip herşeyi yağmalayan bir hırsızdır:

Çü bâtın evini pes uğru aldı

Bu zâhir amelin de taşra kaldı

*Sen gönül evini arıtmayınca olacağı neydi samyorsun? Gö-
nül evini hırsız yani öfke aldı. Bu gösterişle yapıp ettiğin
ibâdetlerin yeterli gelmedi, hepsi birleşip gönül evinden
istilâcı hırsızları çıkaramadılar. Öfke gönüldeki hazineyi
yağmaladı gitti (B. 242).*

Buşu denen uğru (hırsız) yağmacılık yaparken akıl yine imdâda yetişir. Kalp evinin sahibine (rûh sultanına) yardım için koşar. Akıl, câsûslarından aldığı bilgileri değerlendirir. Düzenlik sağlamak için çavuşları vasıtasıyla asker toplar (B. 271). Bu arada sarayın dîvânında konuşulup tartışılan ve şikâyet edilen tek konu vardır. O da buşudur: Dîvânda söylenir bunca dün ü gün Şikâyet buşudandır sözde her gün Mecliste bu kadar zamandır gece ve gündüz konuşulan şey hep aynıdır: Öfke. Sohbet sırasında şikâyet hep öfkendir (B. 274).

Dîvânda alınan karara göre sabıra buşuyu yakalaması havâle edilir. Sabır "İbrahim Edhem" misâli büyük cüssesi ve heybetiyle çıkagelir (B. 276). Nihâyet buşu ve askerleri sabıra mağlup olurlar: Yûnus sabr ile olur işin müyesser Bulurum sabr ile bir mülk-i diger Ey Yûnus! Senin dünyada işin sabırla gerçekleşir. Sen sabırla başka bir mülk, başka bir devlet bulursun (B. 283).

Sabır

Yûnus eserin dördüncü bölümünde "sabır" konusunu Hz. Yûsuf kıssası üzerinden anlatır. Hz. Yûsuf kardeşleri tarafından atıldığı kuyudan sabırla kurtulmuş, yüce makâmlara ulaşmıştır: *İşitdin Yûsuf'u ol çâh içinde Dururdu sabr ile ol mâh içinde İşittin, Yûsuf denen o ay yüzlü, -nasılsa bir vesile ile kurtulurum diye- o kuyu içinde sabırla otururdu (B. 288).*

Bu kıssada söz konusu edilen bazı motifler de remzidir. Yûnus Yûsuf'un içine düştüğü kuyu ile nefsi vücûdu, kervân ile rûh sultanını, kuyuya salınan kova ile ilâhî bir kurtuluşa vesilece olacak her hangi bir hadiseyi kasdetmektedir:

Yapışdı kogaya tartdılar anı Dedi erişdi uş devlet nişâmı Yûsuf kovaya yapıştı. Onu yukarı çektiler. İşte dedi: /Sabrımın neticesinde/ bana bu mutluluk nişâmı ulaştı (B. 298).

Göre sabrıla Yûsuf neye irdi Ki sabrun acısı helvâya irdi İyi anla! Yûsuf sabrederek hangi makâmlara ulaştı? Sabrın acısı /çilesi, celâli/ sonunda helvâ (tatlı) oldu (300).

Yûnus her hâlükârda insana sabretmek düştüğünü öğütler. Çünkü sabrın her işi iyilik ve sonu selâmettir. Sabırlı kişiler devlet sahibi ulu kişilerdir. İster velî, ister nebî olsun, yolu sabırdan geçmeden kişi yoktur: *Nebîdür ger velî yol sabra ugrar Eger sen de varursan sabrıla var*

Nebî veya velî, kim olursa olsun yolu sabra uğramayan kişi yoktur. Ey kişi! Sen de onlar gibi insanlığın yüce makamlarına talipsen sabretmelisin (B. 307).

İlâhî bir emânet olan sabır insanın Tûr (tecelli) ve Mi'râc gibi tecellilere mazhar olmasına vesiledir. *Emânet el-emânet koma sabrı Bulasın sabrıla Mi'râc u Tûr'ı Emânettir, emânettir sabır. Amân hâ, sabrı bırakma!. Sen ancak sabırla Tûr (Hak'tan bir tecelli) ve Mi'râc /Hakk'ın cemâliyle müşerref olup tekrar Hak'tan halka dönüşü/ gerçekleştirilebilirsin (312).*

Bu bölüm sabrı başaran yolcunun "ölmeden önce öleceği" ve sabrın buşuyu yok edeceği (313) hükmüyle son bulur.

Cimrilik ve Kıskançlık

Eserin beşinci bölümünde de "buhl" (cimrilik), "hased" (kıskançlık) ve kısmen hıkd (kin) konusu işlenmektedir. Kıskançlık ile kinin birlikte ele alınması, bu iki kavramın iç içe olmasındandır. Zira kıskançlığın içinde zaten gizli bir kin vardır. Yûnus Emre bu hûları tıpkı kibir ve öfke kavramları gibi "nefsânî askerler" olarak niteler (B. 320).

İnsan buhl ve haset sıfatlarından Allah'ın yardımıyla kurtulur (B. 321). Hasûd kişinin âkıbeti kötüdür. Kıskanç birinin ne yazık ki eli hiçbir şeye ermez; başkalarının kuyusunu kazmakla vakit geçirir fakat kazdığı kuyuya kendisi düşer (B. 326).

Cimri kendi yediğini kendinden bile kıskanan biridir. Kazandığını kendisi için harcaıp biriktiren bu insan şöyle yerilir:

Kazancın kendinin kendüye vermez Eli bağlı durur yemeğe ermez Cimri olan kişi kendi kazandığını kendisine bile vermez. Sanki eli bağlanmış gibidir. Kazandığını harcamaya kıyamaz (B. 328).

Yûnus Emre bahil ve hasûd (cimri ve kıskanç) kişileri değerlendirirken psikolojik tahliller de yapar. Bunların dirliği azap içindedir. Bir yıl, on iki ayda (devamlı) huzursuz yaşayan kişilerdir. Öğüt de dinmezler: Hased birle buhul sağışda değil Bular merdûd olupdur işde değil Kıskanç kişiyle cimri, insan bile sayılmaz. Bunlar insanlık makamından da reddolunmuşlardır. İşte, hâsılı insan kabûl edilemezler (B. 355).

Buların birliğe ikrârı yokdur Bulara her ne olsa âri yokdur Bunların Hakk'ın birliğine imânları, sözle tasdikleri yoktur.

Bunlar her ne yaparlarsa yaparlar, utanmazlar (B. 356).

Söz bahillerden (cimrilerden) açılınca Kârûn'dan bahsedilmeden geçilmez. Çünkü Kârûn hasıslığın sembolüdür. Yunus Kârûn'un bu özelliğine işaret ederek "Bahil olan kişi Kârûn'la kopar /birlikte haşrolur/" (B. 359) der. Sonra Kârûn'un malıyla, mülküyle, parasıyla nasıl helâk olup gittiğini anlatır. Bu kıssadan alınacak ders bellidir: Mülk Allah'ındır. Kişi kendisine emânet edilen mal ve parayı nasıl değerlendirirse değerlendirsin bunları kendi irâdesiyle ne arttırabilir ne de eksiltir. İnsana düşen kazancının ösrünü (onda birini, zekâtını) vermesidir. Malını canından tatlı bilip Kârûn gibi yok olup gitmek mahşerde boynu zincirle kalmak demektir:

Zekâtın vermeyenin hâli budur
Olur boynuna zencir mâli budur
Yarın mahşer günü zekat vermeyen kişinin hâli şuna benzer ki, onun malı boynuna zincir olur (B. 394).

İnsan mal ile zengin olmaz. Gerçek zenginlik gönül zenginliğidir:

*Erin baylığı mâl ile değildir
Niçe mâllıya yoksul diye gül dur
Erin zenginliği mâl ile değildir. İnsan nice mâl sahibine yoksul diye güler durur (B.397).*

Yukarıda işaret edildiği üzere cimrilik ve çeke-memezlik yağmacı askerlere benzetilmektedir. Yolcu bu askerlerin talanlarından kurtulmak için yine "gerçeğe ulaşmada bir vâsıta olan "akıla gidip yardım ister:

Gelüp 'akl önüne yüz yire urdu
Eser itmişdi ana buhlun odı

Cimrilik ateşi ona tesir etmiş, içine işlemiştir. Sonunda gelip akıl önüne yüzünü yere vurdu (B. 412). Akıl cimrilik ve çekememezlik sıkıntılarında mustarip olan kişiye kulak verdi. Ona dedi ki "Ey akıl! İsyânım pek çoktur, sürekli bir kaygı içindeyim. Ömür geçti gitti, dünya bana kalacakmış sandım. Ben cimrilik ve kıskançlıktan kurtulmak istiyorum. Lütfen yardım et! (B. 414, 415). Akıl bu sözlere kurak verdi ve dönüp ona "Bize gelen kıskançlıktan ve diğer kötü huylardan vazgeçer, endişe etme. (B. 418)." Rûh sultanı aklın tavsiyesine uyararak yanına gider ne yapması gerektiğini öğrenir. Akıl şöyle der:

*Akil eydür gel e bir gözlerin aç
Sahâvet kanda ise ol yana kaç
Akıl der ki, gel de gözlerini bir aç /uyan! Cömertlik nerede ise o tarafa yönel (B. 420).*

Kıskançlık ve cimrilikten kurtulmanın "sahâvet"(cömertlik)le mümkün olacağını öğrenen rûh hayır-hâsenât yaparak yüzündeki perdeyi kaldırır:

Tamâm oldu çü söz sahâvet irdi

*Hasenât yüzünden nikâbı gitti
Cömertlik gelince, söz bitti. Cimri'nin hayır/hâsenât yüzünden perdesi gitti (B. 422).*

Yunus cimrilik konusunun sonunda "terk"le ilgili bilgiler de verir. Terk dünyevî ihtirâsları gönüle dol-durmamak demektir. Ölümsüzlüğe ulaşmak için terk makâmlarını yaşamak gereklidir. İlim ve amel, terki yaşama-yaya kâfi değildir. Tanrı velilere ve nebîlere "cân terki"ni emretmiştir. Nihâyet sahî(cömert)ler cândan, cennet ve cehennem kaygısından geçmişler, cemâl müşâhedesine yönelmişlerdir. Onların gönüllerinde "tecellî balkımış"tır (B. 432). Cömert kulların Hak katındaki varlıkları "edep-ten" ibarettir (B. 435). Yolları da "aşk yolu"dur:

*Tarîk-ı aşka ne ser-mâye ne mâl
Bular aşk ile olmak oldu muhâl
Aşk yolunda ne para ve pulun, ne de malın kıymeti vardır. Bunların aşk ile bir arada olması imkânsızdır (B. 449).
Dünyada ölmeden önce ölen cömertler hesaplarını burada zinde iken vermişler, Hakk'a ulaşmışlardır.*

Gıybet ve Yalan

Yunus, cimrilik ve kıskançlıktan sonra gaybet (dedikodu) ve bühtân (yalan) konusunu ele alır. Bu bölüm F nüshasında "Dâstân-ı Akl" başlığını taşımaktadır. Yunus Emre'ye göre bühtân, gıybet ve kin, akılla birlikte bulunamaz. Bu sıfatlar insana sonradan ârız olur. Gıybet ve yalan kınanacak huylardandır. Ona göre her iki sıfat da "küfür"dür. Kişinin ağzındaki dedikodu kadının hayız hâli gibidir. Gıybet eden kişiler Allah'ın rahmetini bulamaz:

*Kişinin hayızdır ağzından gaybet
Ki gaybet söyleyen bulmaya rahmet
Gıybet kişinin ağzında hayız gibidir. Öyle ki gıybet eden rahmet bulamaz (B. 472).*

Gıybet insanı kendi gerçeğinden uzaklaştırır. Başkalarının dedikodusunu yapan kişi, bakışlarını eşyâdan mânâya, dıştan içe çeviremez. Halbuki hakîkatin kaynağı içtedir. Dışarıya (maddeye, mâsivâyâ) takılıp başkalarıyla uğraşmak vahdet bilincinden yoksun olmak demektir. Yunus her türlü kötülüğün nefsimizde başlayıp nefsimizde bittiğine kânidir. Öyleyse onu kimseye göstermeden arıtmak, yok etmek gerekir:
*İçeri gizlidir cümle yavuz hû
Gider gösterme kimseye anı yu
Bütün kötü huylar insanın içinde gizlidir. Bunları kimseye göstermeden temizle (B. 489).*

Tecellîye mazhar olmak için kalbi arındırmak şarttır. Bal katran kabına konulmaz. Kalbi arındırmanın, damarlara saykal vurmanın yolu tevhitte geçer. Hazinesel toprağın

derinliklerinde bulunur:

Kaçan genc bulasın yer kazmayınca

Ya kalb sâfi mi olur kızmayınca

Toprağı kazmayınca hazineyi nasıl bulabilirsin ki? Tıpkı bunun gibi kalb -kinden, kibirden, öfkeden (vs.)- arınmayınca safiyet kazanabilir mi (B. 483).

Yûnus'un bu mevzûda dile getirdiği "sa'y" (çalışma) ile kasdettiği mânâ tevhid, tehlil, ibâdet ve insana hizmetten başka bir şey değildir. Esasen değme sa'y ile hakikat ele geçmez. Çok emek yemek gerekir.

Yûnus eserinin bir yerinde hakikate ulaşma kavramını "şeker" kelimesi etrafında geniş bir istiareyle izâh eder. Burada şekerin tadıyla vuslattan duyulacak zevk özdeşleştirilir. Zaten Yûnus izah ettiği şekerin "manâ şeker" olduğunu belirtir:

Şeker için değil sözümün ucu

Ne yediğim bilir ma'nî bilici

Bu sözü söylememin sebebi şeker için değildir. /Ben şekerden bahsetmiyorum!/ Manâyı bilen kişi, benim ne yediğimi ve ne dediğimi iyi bilir (B. 491).

Bu bölümde şeker, bal, göz, kulak, duymak ve tatmak gibi kelimelerden hareketle vahdetin beş duyu ötesinde vicdanda gerçekleşeceği imâ edilir.

Diğer taraftan gaybet ve kin sahiplerinin hâli içler acısıdır. Bu sıfatları en kötü huylardan kabul eden Yûnus gaybet eden ve kin tutan kişilerin gündüzlerini geceye benzetir (B. 512). Bu kişilerin gözleri hicap içindedir; kulakları da duymamaktadır. Gözleri gerçeği göremediğinden hırsıza benzetilmekte ve "göz uğrusu" denilmektedir.

Bütün imân, amel ve tefekkür tecrübelerini "ilâhî aşk" temeline oturtan Yûnus göz ile sevgi arasında güzel bir ilgi kurar. İbret nazarı olmayanın kalbinde sevgiden eser yoktur:

Kamu sevgi dadın evvel göz alır

Anunçün hasreti gönülde kalır

Bütün sevgilerin tadını /zevkini/ önce göz alır. Bu sebeptendir ki gözden uzak olanın /sevgilinin/ hasreti gönülde kalır.

Gözü görmez kişinin sevgisi yok

Bu gözlü kişiler sevi bile tok

Gözü görmeyen, yani varlığa ibret nazarı ile bakmayan mânâdan habersiz kişinin sevgisi yoktur. Halbuki gözlü kişiler /yani gözü hakikati görenler/ sevgi ile doymuşlardır (B. 526-527).

Kişinin gözü neye baksa sever

Tekellüfsüz gönül ol yana akar

Kişinin gözü nereye bakarsa onu sever. Gönül kolaylıkla o yöne meyleder.

Gözü yok kişinin sevmek nesidir

Gönül kul eyleyen göz fitnessidir

Gözsüz kişi neyi sevebilir ki? Gönlü köle /kul/ haline getiren, gözün sebep olduğu fitnedir /yanlış bakışlarından çıkan kargaşadır/ (B. 532-5533).

Hakikatte eşyâ âlemi Hakk'ın nûrundan zuhur etmiştir. Bu sebeple kâinâta mânâ gözüyle bakanlar Hakk'ı müşâhede ederler:

Göz oldur kim müdâm ol cânı göre

Farızadır kula sultânı göre

Göz odur ki daima o cânı /varlığın özünü, mutlak sevgili olan Hakk'ı/ görür. Kula bu farzdır. Kul sultanı gönül gözüyle /dünyada yaşarken/ görmelidir (B. 534).

Eşyâ Hakk'ın nûrundan zuhûr ettiği için ortada kin tutup gıybet edecek bir varlık da yoktur. Eşyanın hakikatini görmemize engel olan şey nefis perdesidir. Öyleyse insan dıştan içe yönelmeli, bakışlarını kendi içine çevirmelidir:

Farıza er kişiye kendi sözü

Bakar kendi yoluna kendi gözü

Her kişiye kendi sözünün hükmü kendinedir. İnsanın kendi yoluna kendi gözü bakar (B. 546).

Yûnus gaybetle birlikte "söz" mevzûu üzerinde de durur. O Hak sözünden başka her sözün "ayruk söz" olduğunu söyler. Sözü Hak olan kişi hakkı duyar.

Gıybet, yalan ve akıl konuları üzerinde durulan bu son bölüm aklın doğruluğa gıybet evini yıktırmasıyla devam eder. Sonuçta doğruluk ile dirilenler ebedî kalmayı başarıp müşâhedeyle gark olurlar. Gıybet, kötü söz, hased, cimrilik insanı çokluğa sürükler. İnsan âlem aynasında kendisini görür:

Neye kim bakarsan ol yüzündür

Kime ne sanırsan kendözündür

Her neye bakarsan o, kendi yüzündür. Kimin hakkında ne düşünürsen o kendine aittir (B. 588).

Doğrular kalp evinde imân çerâğını yakmışlar, karanlığı, bütün nefsi sîfat ve arzuları sürüp çıkarmışlardır:

Çırâğı yakacak karanu kaçır

Özü göyner bize nûr bâbın açar

Çırayı yakınca karanlık yok olur. Kendisi yanar bize nûrdan bir kapı açar (B. 592).

Çırâk yandı delil doğru bulundu

Ev aydın oldu vü uğru bilindi

Meşâle yandı, doğru kılavuz bulundu. Ev aydınlandı ve zulmetin sebebi olan harâmî bilindi (B. 594).

Burada kalpteki çerâğ imân; ev kalp ve evi talan eden uğru (hırsız) ise şeytan yani nefistir. Sözün özü in-

nın imânı kâmil olursa nefis-i emmâreden kurtulur:

Çırâk dediğim imân nûru mutlak
İmânıyla didârın gösterir Hak

Çıra /meşâle/ dediğim şey, gönüldeki imân nurudur. /Ee çıra yaktığımızda zulmet nasıl aydınlanıyorsa/ imân nuru da tecellî edip gönülde tamamlanınca Cenâb-ı Hak cemâli-ni gösterir. /Birlik sırrını yaşatır/ (B. 595).

Ol uğru dediğim şeytândır gezer
Ki dembedem içinde fitne düzer

Burada uğru /harâmî/ dediğim gezen şey şeytandan başkası değildir. O içinde sürekli türlü türlü fitneler düzer, karışıklıklar çıkarır (B.596).

Yûnus'un mesnevîde işlediği bu konular divânındaki gerek müstakil şiirlerde gerekse beyitlerde ayrıca ele alınmaktadır. Meselâ onun nefis ile nasıl mücâdele edileceği anlatan şu nutku, mesnevînin özeti gibidir:
Ne bakarsın taş kapıda gir içeri neler gezer
Tama' oturmuş dâimâ saf bağlamış fitne düzer
Dış kapıda yani şeriat kapısında oyalanıp sağa sola niye bakınıp duruyorsun? İçeri gir, bak içerde, hakikat âleminde neler var, orada kimler geziyor! Bitip tükenmek bilmeyen hırsın dış kapıya oturup sıraya girmiş sürekli ortalığı karıştırmakla meşgul.

Gel imdi gel kanâata gâfil olma tiz bin ata
Olmaya kim ecel yite fâsîd ola satu bâzâr
Ey doymak bilmeyen nefis! İmdi kanâate gel, olanla yetin. Gaflet içinde yaşama, nefis atına hemen bin, vakit kaybetme. Ne olur ne olmaz, ölüm ansızın gelebilir. Alış verişin, dünyadaki ticaretin kötü sonuçlanabilir, daima hazırlıklı ol. At nefistir, Cenâb-ı Peygamber "nefisleriniz bineklerinizdir." buyurmuştur.

Sen kandasın teslîm ile kamulardan aşağı dur
Usan olma bu sözümden gör müfsidi nice kızar
Sen nerede olursan ol, Hakk'a teslimiyet göster. Herkesten alçakgönüllü ol. Bu sözümden, verdiğim öğütlerden gaflet etme, 'aman sen de' deyip usanma! Bozguncu kişileri gör, bu sözleri duysa ne kadar kızar, bozulur.

Ana durur buhl u hased key mübâriz durur gâyet
Kökünü kaz yabana at fârig otur ey gam-güzâr
Cimrilik ve kıskançlık kimde varsa o kişi gayet kavgacıdır. Ey gamlı kişi, içindeki cimrilik, kıskançlık ve kibir gibi diken benzeyen huyları kökünden temizleyip dışarıya at, nefisinden uzaklaştırmayı tekrar nüksetmesin. Burada kötü huylar istiare yoluyla tarlayı baştan başa kaplayan diken benzetilmektedir. Diken kökünden temizlenmezse bulunduğu yeri kaplar. Tıpkı bunun gibi cimrilik, kibir, kıskançlık gibi huylarla mücâdele edilmezse bu huyların biri diğerini besler ve insan insanlıktan çıkar.

Kogıl bu yokluk bâbını öğren dostluk edebini
Eydürsin sor iste beni bana gelen kâlden bezer
Bu yokluk kapısını, dünyayı bırak. Dostluk edebini öğren! Dersin ki, sor ve iste beni. Bana gelen sözden usanır, hâle geçer!

Kibr ü menîdir subaşı delim kişidir yoldaşı
Sen olmagıl anın eşi buna uyan yoldan azar
Kibir ve benlik bütün huyların başını çeken komutandır. Bunların emrinde pek çok kişi vardır. Sen bunlara eş olma /benzeme/ bu yoldaşlardan birine uyan yoldan çıkar.

Riyâ çökük yerde durur key sakın oda buyurur
İhlâs gelip cümlesin yur Yûnus yolu yavlak sezer
İki yüzlülük çökük /sefil, alçak/ bir yerde yani siperde bulunur. Bunlardan çok sakınmak gerekir. Sen ihlâs sahibi ol. İhlâs askerleri gelip bunların hepsini temizler. Yûnus insanın kendini gerçekleştirme yolunda ne kadar ince, ne kadar hassas noktalar varsa bunların hepsini sezer, anlar, sana bunların yolunu gösterir.

Yolcuya Öğütler'in Özü

Verdiğimiz bu bilgilerin özü şudur: Yûnus Emre mesnevîde seyr ü sülûk çıkarırken yaşadığı iç tecrübele-rini, nefsiyle olan mücâdele ve mücâhede azmini, kendini bilme ve bulma gayretini o günkü toplum hayatından, devletin ve askerî teşkilatın düzeninden hareketle tasvir eder. Mevzunun iyi anlaşılması için birtakım benzetmele-re başvurur. Mesela devlet düzeni içinde sultanın görevle-rini dikkate alarak onu vücûd-ı mutlak olan yaratıcı veya rûh-ı kudî yerine sultanı koyar. Ateş ve yel gibi unsurları kişileştirerek onları konuşturur, onlara birer şahsiyet verir. Bunlara vücuttan hükmeden birer kuvvet olmaları sebebiyle binbaşî mesâbesinde düşünür; emirlerine biner asker verir. Toprak, su ve tabii ki cân ile birlikte vücutta üç müspet hükümler vardır. Bu manevî kuvvetler de birer binbaşî konumundadır. Emirlerinde biner er bulunur. Cân ile de dört kişi gelir. Bunlar da binbaşîdır ve emirlerinde biner er bulunur. Hava ve ateşten gelen nefis şeytânî, toprak ve sudan gelen cân rahmânî birer sultân-dır. Bu dört unsur biribirleriyle çatışma hâlinindedir. Her iki sultân varlık ikliminde yolcunun gönül mülkünü ele geçirmek için mücâdele ederler. Yûnus bu noktada hikâ-ye ettiği mecazî ordu düzenini sosyal gerçeklere uygun olarak bölüklere ayırır ve ere (talibe) sorar: "İmdi bilgil kim hangi bölükdensin?" İnsan nefis veya cân, bu sultan-lardan hangisine bağlıysa gönül onun hükmüne girer. Bunlardan Rahmânî askerler on üç bin erdir. Kolay kolay yenilmezler. Bir haşerâta benzetilen nefis askerleri de dokuz bin kişidir. Bunların atları daima eğri ve harekete hazır, yüzleri de peçelidir. Tabii ki gâyeleri rûh askerleri-

ne saldırmaktır. Bu manevî kuvvetlere bağlı her er genel mânâda iyilik ve kötülüklerin timsâlidir. Yine mesela rûh, cihânı esir alan nefis askerlerinin elinde "benzi sarı, dili tutulmuş, aklını kaybetmiş bir âciz kişi"dir. Nefis askerleri ise demir yürekli bahadır erlerdir. Bir başka yerde rûh sultanına bağlı erler, "ipek donlar giyinmiş, Burâk atlara binmiş, önlerinde yeşil bayrak" olduğu hâlde tasvîr edilir. Başka bir yerde "kibir" dağlarda yolları kesen harâmîye benzetilir. Buna karşılık tevâzu alçaklarda oturan insanlar yahut denize akan ırmaklar gibidir. Bu manâ yolculuğu sırasında akıl mürşidine danışıp öğütlerini yerine getiren âşık rûha ulaşarak nefis-i emmâre denilen âsilerin elinden ülkeyi ve beldeyi kurtararak gönül tahtına tekrar oturmuştur. Devlete, saâdete ve insânî öze ulaşmak...Aslında bütün mâcerâ budur. Nitekim bir nutkunda şöyle işaret eder:

*Bu vücûdum şehrine bir dem giresim gelir
İçindeki sultânın yüzün göresim gelir*

Eserde rûh ve nefis arasındaki çatışma işlenirken akılla ilgili düşüncelere de yer verilir. Yûnus'a göre akıl, rûh sultanının rehberidir. Bu taraftan bakılınca o, sultanın veziri, danışmanı yani başbakanı konumundadır. Akla ulaşmak ve danışmak Allah'a vuslat için gâye değildir. Akıl, nefis ordularından aldığı bilgiyi rûh sultanına ait cömertlik, kanaat, iyilik, doğruluk gibi güzel huylara iletmekle, onlara yön vermekle görevlidir. Rûh sultanı bu bilgileri alıp değerlendirir. Aklın verdiği taktiklere göre gönül şehrindeki emmâre nefse ait orduları nasıl temizleyeceğini, gönül tahtına nasıl oturacağını planlar. Burada Yûnus -sûfiyâne bir ifadeyle söylemek gerekirse- bir kâmil mürşid rehberliğinde sâlikin ilme'l-yakînden ayne'l-yakîne geçişini anlatmaktadır.

Yûnus Emre bu eserinde sultan, taht, şehir, il, dağ, ova, yer, binbaşı, er, sipahî, ev, uğru gibi şehir medeniyeti ve devlet teşkilatıyla ilgili kavramları mecâzî de olsa bol bol zikreder. Bu da göstermektedir ki Yûnus ikâmet ettiği mekânda tutunmaya çalışan akıncı bir toplum içinde yaşamaktadır. Daha net bir ifadeyle Yûnus göçebe (akıncı) kültürüne âşinâ olduğu kadar şehir medeniyetine de vâkıftır.

Eserin arka planda zikri geçen toplumsal olaylar kurgu değildir. O dönem Anadolu'sunda Müslüman Türk'ün yaşadığı gerçek olaylardır bunlar. İlâhî kaide odur ki devrân Muhammedîlerin başı için döner ve onların gönülünde kopan fırtına âlemde kopar fırtınayla aynıdır. Bu sebeple Hak erenler "içi neyse dışı o, dışı neyse içi odur" demişlerdir. Yûnus Emre'nin manâya yapılan yolculuğu anlatırken eserinde gerçek kıssalara baş vurması tesâdüfi değildir. İnsan fitratına en uygun terbiye metodlarından

birisi de hiç şüphesiz hakîkatin mecâzla anlatılmasıyla mümkündür. Ehlullah derin konuları idrâk etmekten âciz olan insanları kıssalarla remizlerle, hikayelerle terbiye etmişlerdir. Kur'ân ve sünnetle ilgili bilgileri baştan beri şifahî yollarla öğrenen Anadolu Türk'ü, Yûnus'un anlattığı ledünnî dünyadan başka türlü haberdâr olamazdı. Ayrıca Yûnus'un ilâhî ahlâkı basit, anlaşılır ve halkın hayatından alınan bazı kıssalarla anlatması sünnete de uygundur. "Din nasihattir." diyen Hz. Peygamber insanlara tefekkür edebildikleri ölçüde konuşulmasını tavsiye etmiştir. Yûnus bu eserinde konu ve üslûp bakımından millî; gaye bakımından tamamen İslâmî-tasavvufî bir irşâd anlayışı sergilemektedir.

Risâletü'n-Nushiyye'nin Nüshaları

Risâletü'n-Nushiyye pek çok Yûnus Emre Dîvânı yazmasında bulunmaktadır. Söz konusu yazmaların çoğunluğu yakın tarihlidir¹⁸. Mesnevî dîvânının eski harfli baskısında da bulunmaktadır¹⁹. Elinizdeki çalışmada ortaya çıkan metin Risâletü'n-Nushiyye'nin eski tarihli beş nüshasının karşılaştırılması sûretiyle meydana getirilmiştir. Tereddüt ettiğimiz yerlerde başka yazmalara da başvurduğumuzu belirtelim. Söz konusu beş nüshanın buldukları kütüphaneler ve özellikleri şöyledir:

1. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bl. 3889

Dîvân-ı Yûnus Emre

İstinsâh tarihi: -? (Tahminen XV. asır);

Müstensih: -?

Yk.: 210, Ölç: 17.0 x 12.5-12.5x7.3 cm., Str: 11, Yz. Harekeli nesih, Kt: Abadî, Ct: Kahverengi meşin, şemseli, zencirekli. 1. ve 2. sayfalarda tezhip vardır. Cedvel ve mısra sonlarındaki duraklar yaldızlı, söz başlıkları mavi Risâletü'n-Nushiyye 1b-54a vr. arasındadır. Sonraki varaklarda 194 ilâhî, 1 münacât bulunmaktadır.

Milli Ktp. (Ankara), M.F.A. (D) 12.

2. Karaman Nüshası

Dîvân-ı Yûnus Emre

İstinsâh tarihi: XIV. asır (?);

Müstensih: ?

Yk.: 208, Ölç: 250x170-215x130 mm., str: 11, yz. Harekeli nesih, Kt: Abadî, ciltsiz, tezhipsiz, eserin girişinde 535 beyitten müteşekkil Risâletü'n-Nushiyye var. İlâhilerin sayısı ise 211.

Bu yazma, tarafımızdan ilk defa kullanılmış olup, diğer yazmalardan fevkalade farklılıklar taşımaktadır. Yazmayı, F nüshasıyla birlikte birinci dereceden kaynak olarak değerlendirdik.

Milli Ktp. (Ankara), M.F.A., A-4764.

18- Yûnus Emre Dîvânı Yazmalarının toplu bibliyografyası için bk. Mustafa Tatcı, Yûnus Emre Bibliyografyası, Ankara 1988, s. 1-4.

19- Yûnus Emre, Dîvân-ı Âşık Yûnus, İstanbul 1320. Aynı eserin diğer bsk. için bk. 1340, 1302, 1327.

3. Yahya Efendi Nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Bl., 3480

Dîvân-ı İlahiyât-ı Yûnus Emre,
İstinsâh tarihi: XVI. yüzyıl yazmalarındandır.
Müstensih:?

Yk: 107, Ölç: 19.0x13.8 cm. Str: 15, Yz: Muhtelif, çoğunluğu, şikeste talik. Kt.: Aharlı ve sarıca renkli Ct.: Arkası meşin, üstü beyaz bez kaplı. Risâletü'n-Nushiyye, 5b-51a varaklar arasındadır. İlahîler ise 302 tanedir.

Millî Ktp. (Ankara). M.F.A. (D) 9

4. Nuruosmaniye Nüshası, 4904

Câmiü'l-Maânî (172b-195a).

Müellifler: Hz. Seyyid Yahya'dan bir risâle ve Farsça şiirler, Hz. Mevlânâ'dan manzûm parçalar. Seyyid Nime-tullah, Hz. Gülşenî'den manzûmeler, Cemalî, Kaygusuz Abdal, Kemâl Ümmî, Gülşenî-i Mısırî, Halilî, Ca'ferî, Yûnus Emre, Saîd Emre, Kasım, Ubeydî ve diğer bazı şair ve nasirlere ait parçalar mevcuttur. Yûnus'un Risâletü'n-Nushiyye'si ve Dîvân'ı 172b-195a varaklar arasındadır. Eser 315b varakta bitmektedir. Risâle, oldukça karışıktır. F nüshasına göre yeniden tanzim ve tertip etmeye çalıştık. Özellikleri:

İstinsâh tarihi: şaban 940 (M. 1540).

Yk: 22, Ölç: 23.5x13.5-22x11.0 cm. Str: Yazılar sayfaları doldurmaktadır. Satır sayısı 29-30 arasında değişmektedir. Yz. İnce talik, Kt: Abâdî, Ct: Kahverengi, tamir görmüş, yumuşak meşin ve mahfazalı. Başlıklar tezhipli cedvelli, yaldızlı, söz başlıkları kırmızı. Risâletü'n-Nushiyye 172b-180a arasındadır. Dîvân kısmında 219 ilâhî var.

5. Bursa İl Halk Kütüphanesi, Eski Eserler Bl, 882

Mecmûatü'l-Eş'ar,

Müellif: Yûnus Emre, Şeyyâd Hamza, Şemsî.

İstinsâh tarihi: XV. yüzyıl (?);

Müstensih:?

Yk: 53 Ölç: 250x140 mm. Str. Değişik. Yz.: Harekeli ne-sih kırmızı, Ct: Ciltsiz. Kt: Kırmızı kaplı filigranlı, esmer kağıt.

Bu yazma Yûnus Emre ile Âşık Yûnus'un şiirlerini ayıran bildiğimiz ilk ilk kaynaktır. Bu açıdan çok kıymetlidir. Risâle, eserin 18a-25a varaklarındandır. Fakat yarısı kopmuş veya koparılmıştır. Yûnus'a ait 155 ilâhî bulunmaktadır.

Millî Ktp. (Ankara), M.F.A., A-4893.

6. DTCF. Kütüphanesi Nüshası, Müteferrik 185.

DTCF Kütüphanesi, müteferrik yazmalar bl. Nu: 185.

Baştan 15 varak kopuk olan yazmanın tıpkı basımı tarafımızdan yapılmış olup burada o nüsha kullanılmıştır. (Bk. Yunus Emre Külliyyatı, Tıpkı Basım, İstanbul 2008.

Bu yazma tenkitli metinde zaman zaman mürâcaat ettiğimiz tâli bir kaynaktır.

Yolcuya Öğütler'den Ne Anlamalıyız?

“Yolcuya Öğütler/Risâletü'n-Nushiyye” Yûnus Emre'nin çağının toplumsal meselelerinden ilhâmle kendi nefis terbiyesi ve sülûk tecrübelerini anlattığı mesnevî nazım şekliyle kaleme alınan altı yüz beyitlik bir risâlesidir. Yûnus bu eserinde Anadolu fütûhâtını gerçekleştiren Müslüman Türk'ün o devirdeki hayat tarzından hareketle soyut, sâde, derin, remzî bir üslûpla, insanın nefsi ile mücâhedesini, yoklukla varlık arasındaki arayışlarını, kendini bilme ve bulma gayretlerini, Allah'a vuslat sırlarını anlatmaktadır. Türk diliyle yazılan ilk öğüt kitaplarından biri olan bu manzûme, sadece tasavvuf edebiyatı açısından değil, Türk dili ve Türk kültür tarihi açısından da çok önemlidir.

Yûnus'un mesnevisinin Türkiye ve dünya kütüphanelerindeki yazmaları 15. asra kadar geriye uzanmaktadır. Eserin matbu nüshasından hareketle (Dîvân-ı Âşık Yûnus, İstanbul 1227) ilgili ilk ciddi değerlendirmeyi yapan Rahmetli M. Fuat Köprü bu manzûme için “Mesnevî/ Mesneviyât” tâbirlerini kullanır (bk. Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara 1976, s. 293-294). Manzûmenin “Risâletü'n-Nushiyye” ismiyle tanınması Abdülbaki Gölpınarlı'nın araştırmalarından sonradır. Zira Gölpınarlı 1943 senesinde neşredilen tenkitli metin denemesinde bazı değişik nüshaları görmüş ve özellikle Fatih nüshasının müstensihine ait temmet kaydındaki “Temmetü'r-Risâleti'n-Nushiyye” ibaresinden hareketle bu eserin serlevhasında “Risâlat-al-Nushiyya” ibaresini kullanmıştır. “Öğüt Kitabı” anlamına gelen bu başlık muhtemelen “Sanır mısın öğüdümü dak için/Nasihatdir sana cümle Hak için” yani “Sanır mısın ki bu öğüdü sana, sende kusur bulduğum için veriyorum! Sana bu öğüdüm, senin hak ve hakikate, gerçek mutluluğa ulaşman içindir (B. 236).” dediği beytinden hareketle müstensih tarafından konulmuştur.

Aslında gerek burada ve gerekse eser içinde değişik vesilelerle vurguladığımız üzere Yûnus Emre'nin mesnevîsi, kendi yol tecrübelerinin, “mücâhede” ettiği zamanlarda yaşadığı iç çatışmalarının, kendiyle boğuşmalarının bir yansımasıdır. O bu mücâhede, varlık insana, insan da varlığa aynadır gerçeğinden hareketle Anadolu Türkü'nün Haçlılar ve Moğal istilâcılarla mücâdele günlerinde yaşadığı için bir nev'i içiyle dışını yahut dışıyla içini kaynaştırarak anlatır. Dikkatlice okunduğu zaman görülecektir ki metinde istilâyâ uğrayan bir belde vardır. Siz bu beldeyi zâhirde “Rûmîli”, bâtında da “gönül” âlemi diyebilirsiniz. Dünyanın vicdânî olan merd-i Hudâların yaşadığı bu “Emîn belde”de yaşayan mâsum Türk halkının başına bazen Haçlı, bazen yağmacı Tatar kılığında görünen harâmîler, âsiler, işgâlciler ellerindeki silâhlarla

Azrail ve cellâd kesilmiştir. Bu işgâlciler tabiatıyla gönlümüzü kuşatan öfke, kıskançlık, cimrilik ve kinin sûretleridir. İşte içimizdeki bozkırları ele geçiren bu gayr-ı müslim askerler, mürüvvetsiz beyler ve erler, altlarında birer at, ellerinde kılıç, ok ve mızrak, girdikleri yerleri kan gölüne çeviren; asan, kesen, yakan, yıkan dinsiz, imânsız silahşörler, beldeleri toza dumana boğmuştur. Her yerde kan, irin, duman ve is vardır. Göz yaşları çağlar hale gelmiş, dağlar geçit vermez olmuştur. Bağlar bahçeler, kuşlar, kurtlar, börtü-böcekler hayata küsmüş vaziyette bu zulüm dursun diye sessiz sessiz feryâd etmektedirler. Zulümden bir nûrlu kapı açılın diye eller, kâmillerin eteğine düşmüş, gönüller rahmet duasına çıkmıştır. Resim hiç de iç açıcı değildir. Ne ki Cenâb-ı Hak en zor şartlarda bile insâna, kurda, kuşa, toprağa, ağaca, velhasıl bütün mahlûkata zâtından bir rahmet kapısı aralamış, kendilerine yol gösterecek bir âkil, kendisinden emîn olunacak bir tercümân-ı ilâhî, bir danışman, bir er, bir eren göndermiştir. Hakk'ın izn ü inâyetiyle bu ordu-millet demir dağlar eritilecek, geçit vermeyen suların geçilecek ve bu Ergenekondan da kolaylıkla çıkacaktır. Bu emîn belde Anadolu yani Çalab'ın tahtı olan gönül vehmin âsi ordularından temizlenecek, rûh-ı kudsi saltanat tahtına şâh olacaktır. Zira bu varlık, zoruyla, zârıyla, yadıyla, yârıyla kendinindir ve onun rahmeti gazabını geçmiştir. Öyle de olmuştur. Yûnus Emre içindeki kıvrımları düzledikçe, sırtladığı varlık odunlarını aşk tekkisinin tandırında yaktıkça dışarıdaki çiğlikler de pişmiş, asâyiş ber-kemâl olup beklenen güneş doğmuştur. İnsan kin, öfke, kibir, riyâ, gıybet putlarını devirip özgürleştikçe âlem çoklukta uryân, aslına hayrân bir şekilde içten içe devrân ederek birliğe intikal etmiştir. Yûnus nefesine vurdukça, içinden öfkeyi, kini, gıybeti ve hasedî atıkça, aklını terbiye edip onu vahyi idrâk edecek hâle getirdikçe il ü şardan bir yer selâmete kavuşmuştur.

Bir çadırdan bir beyliğin, bir beylikten devletin ve imparatorluğun çıkması insan-ı kâmilin iktidârından başka nedir ki? İktidâr denilen Tapduk Emre'nin hükümden başka ne olabilir ki? Himmet-i Pîr olmasa hakikat devletine şâh olmaya kulun gücü yeter mi? Manâda otorite tektir ve mutlaktır. O da sahibinden başkası değildir. Otoriteyi kim dejenere ederse, bir Muhammedî kılıç çıkar onu yine lâyük olduğu hakikat koltuğuna oturtur. İşte dönemin Muhammedî kılıcı "Bizim Yûnus'tan başkası değildir ve elinizdeki hikâye Yûnus'un o otoriteye yani gönlün sahibine yaptığı yolculuktur. Yolun sonunda gönül iklimine hürriyet sancağını dikmiştir Yûnus. Beldesi istilâ altında kalanlara yol göstermeye, onlara merhametle, himmetle yardım etmeye, karanlık yollarına meş'ale olmaya devam eder duru. Bu eser işte o merhamet noktasından yazılmıştır. Hz. Peygamber, Mirâc-ı güzinden hangi sâikle "ümme'ti ümme'ti!" diyerek Mekke'ye döndüyse

Yûnus da aynı sâikle çağının ve çağların üzerine elindeki kitapla dönmüştür. Muhammedî sünnet budur. Yani yolunu gözleyen kitlelere vahdet tecrübesiyle dönmektir sünnet. Bu hacmi küçük eserin büyüklüğü oradadır. Bilmem anlatabildik mi!

Yûnus bu eserinde Türkistân ve Horasan menşeli melâmet ve aşkı belirginleştiren tasavvuf yollarıyla İbn Arabî'yle tebellür eden vahdet-i vücûdçu idrâkin birleştiği noktada adeta bir Türk-İslâm tasavvufunun kâidelerini ortaya koymaktadır. Buradan bakılınca "Yolcuya Öğütler" kitabı için Türk-İslâm tasavvufunun bir el kitabıdır dense yeridir. Yanlış anlaşılmasın, aşk gibi melâmet gibi zühd ve takvâ gibi vahdet-i vücûd gibi hiçbir bilgi ne yeni ne de eskidir. Burada her şey hakîkattir. Yeni olan, yepyeni olan, bize "Her dem yeni dirlikte olanın" kendini Yûnus'tan göstermesidir. Siz bunu vahdet-i vücûd idrâkinin melâmet, aşk ve vecdin bir "Türkmen Kocası"nın, bir "Oğuz"un gönlünden rahmet damlaları halinde birer kelimeye bürünüp gönüllere değmesi de diyebilirsiniz. Hâsılı ilk olan hep ilktir ve o ilk bazen kendini Yûnus diye gösterir. Bu sebeple elinizdeki eserde bir tesîr aramaktansa ilâhî bir müessir aramak daha doğru olacaktır. Evet, Yûnus Hak sevgisi ve bilgisinin, vahdet-i vücûd idrâkinin Oğuzcasıdır.

İmdi bu eser Türkçe'de hakîkatin dili olmuş bir Türkmen Kocası'nın "sülûknâme"sidir. Biz buna biraz daha açarak "mânâ yolcusunun el kitabı" da diyebiliriz. Bu konu esere yaptığımız şerhler sırasında yeri geldikçe işaret edilmiştir.

Varlık siyâset meydanıdır ve bu meydana çatışmadan kaçınmanın imkânı yoktur. Tıpkı bunun gibi hilkatinin manâsını çözememiş insanın iç dünyası da dışarıya gibi zulmet ile nûr, iman ile şeytan, nefis ile rûh ikiliklerinin savaşlarına sahne olmaktadır. Gönül darlığı (stres) her çağın hastalığıdır. İşi Hak'tan bilinlerin Hakk'a, işi halktan bilenlerin halka kurban olup gittiği bu âlemde yolcuların görevi "Bir" olanı birlemektir. Çokluğu bire döndürmek ve yüreğindeki yangını söndürmektir onun görevi. Öyleyse cânını dişine takmalı, bu âlemde âvâre kasnak yahut çömlekçi beygiri gibi bilinçsiz bir kulvarda dönüp durmamalıdır. Vehmînin kurbanı olan insan bir vesileyle "akl"a danışmak, "akıl almak" ihtiyacı duyunca, "akıl" denen Muhammedî gücün yani insan-ı kâmilin sevkiyle aslına yönelmiştir ki hakikat meclisinde lutf-ı şâhâne yahut himmet dedikleri de budur. Vehmi yenecek olan güç sendeki akıl ve aşktır ki seni yokluktan öte gerçek varlığa götürecektir. Maksat dünyada iktidârda olmak değil, manâda muktedir olmaktır.

Yolun sonundaki yolcunun gönlünden damıtılmış akıl ve onun ötesinde aşkla kaleme alınan bu yol kitabı, aslında bir iktidâr kavgasından sonra nefsinin şehid eden bir âşıkın hikâyesidir. Evet, Tapduk Emre'nin erenler defterine Yunus Emre diye yazdığı erin, nefsinin şehid ederek, kendi kanını mürekkep ederek yazdığı bir eserdir bu eser! Bu sebeptendir ki onu nefsinin dâra çeken aşk şehidi Mansûrlar anlayabilir. Mansûr olmayanların dedikodularını, yazıp çizdikleri bir mesnetsiz hikâyedir vesselâm. Bu sebeptendir bu eserde biz, "Yolcuya Öğütler"i anlatırken "şu şöyle diyor-bu böyle diyor" dedikodularından uzak durduk. Bize göre Yunus, kendisini anlamaya çalışan aşk tâliplerine gayreti, akli, aşkı ve irfânı öğretiyor. Başka bir şey değil. Bu sebeptendir ki "Yolcuya Öğütler/Risâletü'n-Nushiyye" adıyla hazırladığımız bu eseri dibâcede uzun uzun tahlillerle anlatma yoluna gitmedik.

İmdi bu noktada birkaç hususa temas edip ilksözünü tamamlamak yerinde olacaktır:

Yunus'un kemâl döneminde yazdığı bu mesnevî "temmet" kaydından hareketle "Risâletü'n-Nushiyye" diye anılmış ve tanınmıştır. Ancak bu isimlendirme bugünün insanı tarafından bir anlam ifade etmemektedir Mesnevî bir seyr ü sülûk kitabı yani bir "Sülûknâme"dir. Bu sebeple "Nasihât Risalesi" kavramını günümüz insanına "Manâ Yolunun ve Yolcusunun El Kitabı" veya kısaca "Yolcuya Öğütler" diye anlatmak da mümkündür. Bu teklifimi şimdilik sözün başında muhafaza ederek ve eserin başlığı için aşağıda "Yolcuya Öğütler" ibaresini kullanarak geçiyorum.

"Yolcuya Öğütler", bugüne kadar Yunus'un diğer ilâhîleriyle birlikte yahut müstakilen birkaç defa yayınlanmıştır. Bu yayınların içinde özellikle Abdülbaki Gölpınarlı'nın iki ayrı çalışması rağbet görmüş ve bu çalışmalar konuyla ilgili araştırmalarda kaynak olarak kullanılmıştır. Bunlardan ilki bir tenkitli metin denemesidir (bk. Yunus Emre Divânı, İstanbul 1943). Gölpınarlı'nın bu ilk neşrinde mesnevî 573 beyittir. Fakat bu eserde yazmalarda iç içe giren konular düzeltilmediği gibi nüsha farkları da gösterilmemiştir. Metinde bir hayli okuma ve tercih hataları da vardır. Gölpınarlı, daha sonra bu neşrinden vazgeçmiş ve eserin şimdilik en iyi yazması kabul edilen Fatih nüshasını metin tenkidine başvurmadan neşretmiştir (bk. Yunus Emre-Divân ve Risâlat-al-Nushiyya, İstanbul 1965). Bu çalışmada Risâle 563 beyittir. Nüshalar arasındaki farklar, konu işlenirken meydana gelen bağlantı kopuklukları ve diğer tenkitli metin yapılırken gözetilmesi gereken hususlar dikkate alınmadığı için yukarıda sözünü ettiğimiz eksiklikler bu eser için de geçerlidir.

Bizim elinizdeki eserde esas aldığımız metin 1986-1989 yılları arasında doktora tezi olarak hazırladığımız ve ilk baskısı 1991 yılında yapılan "Yunus Emre Divânı-Risâletü'n-Nushiyye-Tenkitli Metin, haz. Mustafa Tatcı, Ankara

1991." künyeli eserdir. Bu eser daha sonra bazı düzeltme ve gözden geçirmelerle hayli değişmiş olarak defaile basılmıştır. Risâletü'n-Nushiyye'nin tenkitli metni incelendiğinde görüleceği gibi nüshalar arasında çok fazla fark bulunmaktadır. Bu durumdan, mesnevînin sahih bir metninin olmadığı, belki de eserin şifahî kaynaklardan derlendiği sonucu çıkmaktadır. Tenkitli metni oluştururken kullandığımız yazmaların en iyisi şüphesiz Fatih nüshasıdır. Sonra Karaman nüshası gelmektedir. Biz de bu hususu dikkate alarak ilk çalışmalarımızdan beri Fatih nüshasını birinci dereceden, Karaman nüshasını da ikinci dereceden kaynak olarak değerlendirdik. Diğer Yahya Efendi, Nuruosmaniye, Bursa ve DTCF nüshalarını ise yardımcı nüshalar olarak ele aldık. Nüshaların karşılaştırılması sonunda, Risâle'nin altı yüz beyit olduğu anlaşılmıştır.

Yunus'un "Allah'ın ilk yarattığı benim nûrum, aklım ve kalemdir." diyen Nûr-ı Muhammedî hazretlerinin beyan ettiği sırrı ifşâ eden kalemlerle yazdığı bu beyitler, önce gönül levhasına kaydedilmiş, oradan elbiseye bürünerek yolcunun elinde bir çerâğ, kulağına inciden bir küpe, Süleymanlık yolunda parmağına geçirilmiş bir hatem gibi gâh gönülleri tutuşturarak, gâh süsleyerek bütün zamanların aşk yolcularına öğüt olmuştur. Bu eser aşka ve irfana giden bir yol haritasıdır. Arzumuz odur ki Yunus Emre'nin kaynağından içtiği bilgiyle iç tecrübelerini harmanladığı bu eser, başta yola çıkanlar olmak üzere kültür tarihçileri, sosyolog ve psikologlar tarafından hazmedilsin. "Yolcuya Öğütler" hiç şüphesiz yeni sosyolojik ve psikanalitik çözümlenmelerle sözde "modern zamanlar"ın bir ferdi olarak yaşayan bunalımlı insanımızın dertlerine çareler sunabilecek bir muhteva ortaya koymaktadır. Bu âlemde elbette mustarıplerin sığınabileceği, dertlerine deva bulabileceği limanlar da vardır. Yunus'a göre bu sığınak "gönül"dür. Orası nefretin aşka, çokluğun bire döndüğü dertlerin çare bulunduğu bir büyük âlemdir. Yunus'un girdiği aşk kapısından girip Hakk'a dönmeyenler "kin, kibir, gazap, şehvet, öfke ve riyâ bataklığında sefil bir ömür sürdükten sonra bu âlemde yok olup gideceklerdir. Sözün özü günümüz psikolog ve psikiyatristleri "Yolcuya Öğütler"i iskalamamalıdır ki doğru reçete yazıp gönül dâralanların dertlerine çare olsunlar. Öte yandan Risâle'nin mevzuu insanın iç inşâsı olmakla beraber, Yunus eserinde nefsinin terbiyeden geçirip ruh ve gönül hâline getirdiği bu insanın önce yaşadığı mekânı temizler. Mâlûmdur ki ehli "Sür çıkar ağıyarı dilden tâ tecelli ede Hak/Pâdişâh konmaz saraya hâne mâmur olmadan" buyurmuştur. İnsan yaşadığı çevreyle ve iklimle birlikte insandır. Bu sebeptir ki mesnevîde anlatılan olaylar bir devlet başkanından, evde ve sokakta nasıl yaşamayı ve davranmayı gerektiğini bilmek zorunda olan sıradan bir vatandaş kadar herkesi ilgilendirir. Bu yönüyle eser kendini bilmek, bulmak ve kendisi olmak isteyen herkesin bir başucu kitabıdır. Bu

sebeple "Yolcuya Öğütler" kitabını sadece dinî-tasavvufî manzûm bir eser diye sınırlandırıp onu edebiyat tarihinin tozlu raflarına hapsedmek doğru olmayacaktır.

Biz Yunus'un mesnevisini ilk kez doktora tezimizde değerlendirmiş (bk. Yunus Emre Divanı, C.I-II, Gazi Üniversitesi, SBE., Dr. Tezi, Ankara 1990), orada en eski beş yazma nüshadan hareketle bir tenkitli metin denemesi yapmıştık. Bu eser 1991 senesinde on bin adet basılmış ve kısa sürede tükenmişti. Aradan geçen otuz sene sonra doğal olarak yeni belge ve bilgilerle eseri tekrar gözden geçirmek ve değerlendirmek icap etmiştir. Özellikle şerh sırasında kendi neşrimiz de dahil olmak üzere önceki bütün neşirlerde yapılan hata ve eksiklikleri içerden bakma imkânımız olmuştur. Bu sebeple elinizdeki metin ve doğal olarak şerh öncekilerden çok farklıdır.

KAYNAKLAR

- Ahmed Cevdet Paşa: Kısâs-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ, C. XII, Dersaadet 1331 (1913).
- Alptekin, Turan: "Dîvân Şiirimizin Dînî Tasavvufî Kolu ve Âşık Yunus", Yunus Emre Sempozyumu, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü., İstanbul 1992.
- Alptekin, Turan: "Yunus Emre Olayı", Gösteri Dergisi, S. 120, İstanbul 1990, s. 62-65.
- Alptekin, Turan: "Yunus Emre'yi Yeniden Değerlendirme", Gösteri Dergisi, S. 124, İstanbul 1991.
- Alptekin, Turan: "Yunus Şiirlerinin Stilistik ve Karşılaştırmalı Bir Çözümleme Denemesi İçin Prolegomen", Journal Of Turkish Studies-Türklük Bilgisi Araştırmaları-Ağâh Sırrı Levent Armağanı-24/1, Harvard 2000, s. 9-56.
- Alptekin, Turan: "Üç Yunus, Yunus Emre-Âşık Yunus-Bizim Yunus" Yunus Emre Kitabı (İçinde), Ankara 2012, s. 143-82.
- Alptekin, Turan: "Alevî ve Bektaşî Edebiyatında Yunus Emre", Yunus Emre, (editör: A. Yaşar Ocak), İstanbul 2018, s. 199-217.
- Alptekin, Turan: "Yunus Emre Divânı ve Risâletü'n-Nushîyyesi", Yunus Emre, (editör: A. Yaşar Ocak), İstanbul 2018, s. 147-166.
- Avşar, Ziya: Nasihatler Kitabı, Ankara 2013.
- Ayan, Gönül: "Bazı Cönklerde Yunus Emre", Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri, Ankara 1995, s. 495-501.
- Ayan, Hüseyin: "Risâletü'n-Nushîyye Üzerine Bazı Düşünceler", Yunus Emre Sempozyumu-Bildiriler, Ankara, 1990, S. 121-126.
- Babacan, Vasfi: "Yunus Emre'nin Risâletü'n Nushîyyesi ve Divanı-Giriş, İnceleme, Metin, Dizin, İstanbul 2017.
- Bahadır, Şaziye Dinçer: "Risâletü'n-Nushîyye'de Bağlama Bağlı Yakın Anlamalı Çiftler", Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED] 54, Erzurum 2015, s. 117-136.
- Baldırzâde Muhammed Selîsî: Vefeyatnâme, Süleymaniye Ktp. Esad Ef. Bl. Nu: 1381, vr. 4a.
- Banarlı, N. Sami: Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C. I, İstanbul 1983.
- Başgöz, İlhan: "Yunus Şiirinde Toplum Hikâyesi", Milliyet San'at, Şubat 1991, s. 1991, s. 18-20.
- Belîg, İsmail Belîg: Güldeste-i Riyâz-ı İrfân, Bursa 1302.
- Coşan, M. Esad: Hacı Bektaş-ı Veli ve Bektaşilik, İstanbul 2013.
- Cumbur, Müjgan: "Risâletü'n-Nushîyye'de Destân Unsurları", IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Bildirileri-Yunus Emre Sektörünü, Ankara 1991. s. 11-21.
- Çelebioğlu, Âmil: "Yunus'un Bir Şiirin Şehri", Yunus Emre Sempozyumu-Bildiriler, İstanbul 1992, s. 73-82.
- Erden, Fethi: "Yunus Emre, Mezarları-Makamları veya Başka Yunuslar", Türk Yurdu, İstanbul 1966, s. 319.

Ergun, Sadettin Nüzhet: Türk Müsıkisi Antolojisi, C. I-II, İstanbul 1942.

Gazzizâde Abdülatîf Efendi: Hülâsatü'l-Vefeyât, Süleymaniye Ktp. Esad Efendi Bl. No: 2257, vr. 35b.

Dinçer, Aslihan: "Risâletü'n-Nushiyye'nin Dili", Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri, Manisa 2016, s. 65-76..

Dumantepe, Seçil: "Risâletü'n-Nushiyye'de Söylem Figürleri ve Derin Yapı", Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri, Manisa 2016, s. 53-63.

Göçgün, Önder: Dünden Bugüne Yunus Emre-Yunus Emre ve Risâletün-Nushiyye, Ankara 1995. s. 51-66.

Gökâl, Haluk: "Risâletü'n-Nushiyye'de Tahkiyevî Unsurlar" Turkish Studies, Volume 4/2 Winter 2009, s. 518-554;

Aynı bildiri için bk. I. Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildiri Kitabı, Aksaray 2009, s. 264-279.

Gölpınarlı, Abdülbaki: Yunus Emre Dîvânı, İstanbul 1943.

Gölpınarlı, Abdülbaki: Yunus Emre Dîvânı, İstanbul 1948.

Gölpınarlı, Abdülbaki: Yunus Emre-Risâlat-al-Nushiyya ve Dîvân, İstanbul 1965.

Günay, Umay: "Risâletü'n-Nushiyye'nin Işığında Yunus Emre'nin Değerlendirilmesi", IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri-Yunus Emre Seksiyonu, Ankara 1991, s. 29-40.

Günay, Umay- Osman Horata: Yunus Emre- "Risâletü'n-Nushiyye, Ankara 1994.

Jan Ciopinski: "Le Traite De Bons Conseils De Yunus Emre, Folia Orientalia", Tome XVII, 1976, s. 117-140, Tome XVIII, 1977, s. 65-85 Tome XV,1979, s. 77-96.

Kaplan, Mehmet: "Yunus Emre'nin İnsan ve Ahlak Görüşü-Risâlat-al-Nushiyya'nın Tahlili", Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C.XXI, İstanbul 1973, s. 65-82.

Kartal, Ahmet: "Yunus Emre'nin Anadolu'sunda Kültürel ve Entelektüel Hayat", Yunus Emre-Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ankara 2018, s. 33-65.

Kisling, H. J.: "Yunus Emre Dîvânı'nın Mukaddime Beyitleri Üzerine Düşünceler", Bildiriler, İstanbul 1971, s. 160.

Koçak, Aynur-Çiğdem Mollaibrahimoğlu: "Yunus Emre'de Arketipsel İmgeler:"Risâletü'n Nushiyye" Örneği", Uluslar Arası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni 6-8 Mayıs 2010, Eskişehir 2011, s, 635-645.

Köprülü, Mehmed Fuat: Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara 1976.

Mehmed Şemseddin: Bursa Dergâhları-Yâdigâr-ı Şemsî, (haz. M. Kara-K. Atlansoy), Bursa 1997.

Mehmet Şemseddin (Ulusoy): Gülzâr-ı Mısrî, Kendi kütüphanemizdeki müellif hattı kopya.

Okumuş, Ejder: Nasihat Kitabı, İstanbul 2018.

Rıza Tevfik: "Yunus Emre'yi Ziyâret", Peyâm-Edebî İlave, No: 43, 19 Haziran 13301, 2 Temmuz 1914.

Sağlam, Soner: "Risâlatü'n-Nushiyye ve Vagz-ı Azat'ta Nefis Terbiyesi", Pamukkale Üniversitesi SBED, S. 27, (Mayıs 2017), s. 349-360.

Schimmel, A. Maria: Yunus Emre, Numen, 8, 1961.

Şemseddin Sami: Kamusü'l-Alâm, C.VI, İstanbul 1316.

Tatcı, Mustafa: Yunus Emre Divanı-Risâletü'n-Nushiyye-Tenkitli Metin, Ankara 1991. Son baskısı Yunus'un Gülbahçesinden, C. II, Ankara 2013 (içinde).

Tatcı, Mustafa: Yunus Emre Bibliyografyası, Ankara 1988.

Tatcı, Mustafa: "Bir Yunus Emre Takipçisi: Bursalı Âşık Yunus", Diyânet Dergisi, C. 27, Ocak-Şubat 1991, Sayı: 1, s. 155-160, Ankara 1991.

Tavukçu, Orhan Kemâl: "Yunus Şiirlerini Ayırt Etmeye Yönelik Bazı Tespitler", Journal Of Turkish Studies-Türk Lük Bilgisi Araştırmaları- Günay Kut Armağanı IV, Harvard 2004, s. 59-84.

Timurtaş, F. Kadri: Yunus Emre Dîvânı, İstanbul 1972.

Tulum, Mertol: Meninski'nin Thesaurus'u ve XVII. yüz yıl İstanbul Türkçesi, Ankara 2011

Yelkenci, Raif: "Râif Yelkenci ile Bir Konuşma", (haz. Sevinç Narinç), Türk Yurdu, İstanbul 1966, s. 309.

Yunus Emre: Dîvân, Yapı Kredi-Sermet Çifter Araştırma Ktp. Yz. Nu:166, Vr. 140.

Yunus Emre: Dîvân, Milli Ktp. Yz. 70/1.

Yunus Emre: Besteleriyle Yunus Emre İlahîleri, (haz. Ahmet Hatipoğlu), Ankara 1993.

Yunus Emre: Dîvân-ı Âşık Yunus, İstanbul 1227.

Yunus Emre: Dîvân-ı Yunus Emre, (Câmiü'l-Maâni İçinde) Nuruosmaniye Ktp. Nu: 4904.

Yunus Emre: Dîvân-ı Yunus Emre, Çorum İl Halk Ktp. No: 2157

Yunus Emre: Dîvân-ı Yunus Emre, Viyana Millî Ktp. Nu: 677.

Yunus Emre: İlahiyât-ı Yunus Emre, Kahire (Mısır) Millî Ktp. Yz. Nu: 187.

Yunus Emre: Mecmûa, Ankara Millî Ktp. Nu: 204.

Yunus Emre: Mecmûa, Ankara Millî Ktp. Nu: FB. 442.

Yunus Emre: Mecmûa-i Eşâr, Bursa İl Halk Ktp. Eski Eserler Bl. No: 882.

Yunus Emre: Yunus İlahîleri Güldestesi, (haz. Cüneyt Kosal), Ankara 1991.

Yunus Emre: Risâletü'n-Nushiyye-Öğüt Kitabı, (haz. Erdoğan Boz), Ankara 2017.

Yunus Emre: Risâletü'n-Nushiyye, (haz. Hüraman Hümmetova), Bakı 2013.